

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

INSTITUTIONEN FÖR KULTURVÅRD

DE BYGGANDE KVINNORNA

Adelskvinnors roll och inflytande i byggprocesser under 1600- och 1700-talet

Linnea Wessberg

Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen med huvudområdet kulturvård med inriktning mot bebyggelseantikvarisk verksamhet

2023, 180 hp

Grundnivå

2023:12

DE BYGGANDE KVINNORNA

Adelskvinnors roll och inflytande i
byggprocesser under 1600- och 1700-talet

Linnea Wessberg

Handledare: Eva Löfgren

Examensarbete 15 hp
Bebyggelseantikvariskt program, 180 hp

Omslagsbild: Ebba Brahe granskar ritning.
Motiv från tavla i Ebba Brahes paviljong,
Braeholmen i Fläcksjön, Sala kommun. (Fläckebohistoria, u.å.)

UNIVERSITY OF GOTHENBURG

Department of Conservation

P.O. Box 130

SE-405 30 Göteborg, Sweden

<http://www.conservation.gu.se>

Fax +46 31 786 4703

Tel +46 31 786 0000

Program in Integrated Conservation of Built Environments

Graduating thesis, BA/Sc, 2023

By: Linnea Wessberg

Mentor: Eva Löfgren

The women who built – The role and influence of noblewomen in building processes during 17th and 18th century in Sweden

ABSTRACT

This thesis is about the use of history and on how female building developers during the early modern period in Sweden are highlighted in the broad historiography. The aim is to examine, from a micro-historical perspective, female building developer's role and influence in building projects and their involvement in building processes during the 17th and 18th centuries. The microhistorical investigation is based on letters written by the Swedish noblewoman Christina Piper (1673–1752) to her employee, the director at the alum quarry in Andrarum, Ivar Ryting. The letters are examined based on three themes: building materials, her role as building developer, and finances. Christina Piper appears to be highly involved in decisions regarding the selection of employees, how the division of labor would take place and how the workers would be paid. The letters, combined with what has been written about her, paint the picture of Christina Piper as a committed and competent leader, with involvement in all decisions that were made from the start of the construction project to its completion. Based on the investigation of these themes, the essay's conclusion is that Christina Piper's room for action were largely set by her marital status and role in the household rather than by her gender. It was when she became a widow, and thus the head of the household, that she got legal opportunities to act as the leader of building projects.

Title in original language: De byggande kvinnorna – Adelskvinnors roll och inflytande i byggprocesser under 1600- och 1700-talet

Language of text: Swedish

Number of pages: 64

Key words: Noblewomen, 17th century, 18th century, building developer, Christina Piper, microhistory

Nyckelord: Adelskvinnor, 1600-talet, 1700-talet, byggherre, Christina Piper, mikrohistoria

ISSN 1101-3303

2023:12

Förord

Ingen kunde väl på allvar begära att de män, som hade besegrat halva världen, skulle fortsätta att bo i träkojor eller i kalla och dragiga medeltida stenfyranter utan något annat att stirra på än den flammande stockbrasan i riddarsalen. Alltså byggde man slott. (Tigerstedt 1949, s. 170)

Jag har alltid fascinerats av historia i allmänhet och i vuxen ålder av stormaktstiden i synnerhet. Jag har läst om adelns ideologiska föreställningar och lika delar roats och sett logiken i de normer som beskrivs från tiden. Samtidigt har jag i det jag läst anat att det finns en annan berättelse som går parallellt med den jag fått till mig i litteraturen. Hur kan berättelsen om samhällsbygget i ett land med stormaktsambitioner både handla om att adelsmännen levde och dog på slagfältet samtidigt som de hade fullt upp med att manifesteras sin makt på hemmaplan med nybyggda slott och palats? Det var ur denna fråga som uppsatsen tog sin början.

Det är lätt att hävda att historieskrivningen ser ut på ett visst sätt, men det är svårare att bevisa att det faktiskt är så. Framför allt när avsikten inte är att kritisera utan att nyansera – att bredda den stig som går bredvid de uppkörda hjulspåren. Jag ser historieskrivningen som flera parallella vägar. Vissa vägar är bredare, andra smalare, men de är alla framkomliga och målet är ungefär detsamma. Vid den väg som är stormaktstidens historieskrivning så vill jag gå vid sidan, på stigen bredvid, och bredda den lite grann. Detta vill jag göra genom att lyfta fram en person och en grupp som inte brukar stå främst i berättelsen om stormaktstiden, och jag vill sätta dem i ett sammanhang som de inte brukar förknippas med. Inte för att de ska ersätta någon annan, utan för att göra sällskap.

Denna uppsats har skrivits under våren 2023, som final på det treåriga bebyggelseantikvariska programmet vid Göteborgs universitet. Under arbetets gång har min handledare, Eva Löfgren, varit till stor hjälp för att leda mig åt rätt håll. Hemma har min sambo fått vara bollplank i många och långa diskussioner om tidigmodern tid i allmänhet, stormaktstiden i synnerhet och historieskrivningen i stort. Min mor har spenderat nästan lika mycket tid som jag själv med mina texter för att korrekturläsa, inte bara nu utan under hela studietiden. Stort tack till er alla! Ett stort tack också till mina klasskamrater! Att studera innebär alltid utmaningar, inte minst under en pandemi, men ni har gjort allting så mycket lättare!

Stockholm i juni 2023

Linnea Wessberg

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1 INLEDNING	11
1.1 Bakgrund och problemformulering	11
1.2 Syfte och målsättning	11
1.3 Frågeställningar	12
1.4 Avgränsningar	12
1.5 Disposition	12
1.6 Begrepp	13
1.7 Teoretisk ansats	13
1.8 Metod och material	15
1.8.1 Metod	15
1.8.2 Material	16
1.8.3 Källkritik	17
1.9 Tidigare forskning	18
1.9.1 SOU 2010:10 Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i historia	18
1.9.2 Det bebyggelsehistoriska fältet – 1600- och 1700-talet	19
1.9.3 Christina Piper	20
2 UNDERSÖKNING	22
2.1 Vilka förutsättningar påverkade kvinnors byggande under perioden?	22
2.1.1 Ebba Brahe	23
2.1.2 Maria Sofia och Christina Catharina De la Gardie	23
2.1.3 Margareta von Ascheberg	24
2.1.4 Brita Kurck	24
2.1.5 Beata von Yxkull	24
2.2 Christina Piper – En byggande adelskvinnas liv och förutsättningar	25
2.2.1 Äktenskapet	25
2.2.2 Änkeskapet	26
2.2.3 Bruksägarskapet	27
2.2.4 Byggenskapet	28
2.3 Den kvinnliga byggherren – En studie av Christina Pipers brev	32
2.3.1 Råmaterial och byggmaterial	33

2.3.2 Arbetsledande roll	35
2.3.3 Ekonomi	37
3 SLUTSATSER	40
4 SAMMANFATTNING	43
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	44
Otryckta källor	44
Arkivmaterial	44
Tryckta källor	44
Elektroniska källor	46
FIGURFÖRTECKNING.....	48
BILAGOR.....	49
Bilaga 1 – Brev 15 november 1735	50
Bilaga 2 – 13 januari 1736	52
Bilaga 3 – 28 oktober 1740	54
Bilaga 4 – 7 augusti 1741	56
Bilaga 5 – 29 september 1741	57
Bilaga 6 – 23 december 1741	59
Bilaga 7 – 11 juni 1742	62
Bilaga 8 – 7 september 1742	63

1 INLEDNING

1.1 Bakgrund och problemformulering

I historieskrivningen har det traditionellt varit männens bedrifter som lyfts fram, och skildringen av stormaktstiden är inget undantag. Historikern Bo Eriksson (2011) skriver i *Svenska adelns historia* att ”Krigets sekel uppvisar en aldrig tidigare skådad byggfrenesi, landets adliga herrar var ivriga att manifestera sin nyvunna stolthet i landskapet” (s. 212). Samtidigt skriver han i kapitlet före att ”De stora krigen tog männen från kvinnorna [...] 1600-talet gjorde Sverige till ett änkornas land” (s. 201). Motsättningen mellan att stormaktstiden var ”ett änkorna land” och samtidigt uppvisade en aldrig skådad byggfrenesi genomförd av de adliga *herrarna* får symbolisera en mer allmän bild som tecknas i historieskrivningen – bilden av männen som stormaktstidens och frihetstidens stora aktörer. Arkitekturhistorikern Fredric Bedoire (2001) beskriver adelskvinnan och drottning Kristinas hovfröken Christina Catharina De la Gardie som ”en av de många byggande kvinnorna i 1600-talets Sverige” (s. 104), men påståendet är förpassat till en bildtext och vilka de många andra kvinnorna var framgår inte. Det definieras inte heller vad det innebar att vara en ”byggande” kvinna och hur inblandade de egentligen var i själva byggprocessen i fråga om beslutsfattande, ekonomi eller arbetsledning. Detta mönster går igen i många texter som tecknar en allmänt hållen bild av perioden, och den mer specifika forskningen som gjorts är sparsmakad vad gäller kvinnors inblandning i byggprocessen, liksom vad gäller byggprocessen i stort.

Denna uppsats är sprungen ur en reflektion om historiebruk och om hur kvinnliga byggherrar och byggprocesser under tidigmodern tid lyfts fram i den breda historieskrivningen. Om en mängd forskare samstämmigt förmedlar en bild av det stormakts- och frihetstida byggandet som en manlig aktivitet riskerar det att uppfattas som sanning, även om det finns källmaterial som tydligt visar en annan bild. När kvinnors handlingar reduceras till en parentes, en bildtext eller bara presenteras i förbifarten som en anekdot så minskar dess legitimitet, trots att båda berättelserna är delar i samma historia.

1.2 Syfte och målsättning

Syftet med denna uppsats är att utifrån ett mikrohistoriskt perspektiv undersöka och belysa byggprocessen och de kvinnliga byggherrarnas roll i denna, i brytningen mellan stormaktstid och frihetstid. Genom att undersöka byggprocessen utifrån byggherrens perspektiv är målsättningen att nyansera och bredda historieskrivningen om byggandet under 1600- och 1700-talet. I förlängningen kan denna kunskap bidra till en ökad förståelse för det byggda kulturarvet från den avgränsade perioden.

1.3 Frågeställningar

För att synliggöra de kvinnliga byggherrarna och deras inblandning i byggprocessen ställs två frågor. Den andra frågan presenteras som en mikrohistorisk undersökning av en enskild individs roll i byggprocessen för att exemplifiera hur deltagandet kunde se ut:

- Vilka samhälleliga och juridiska förutsättningar fanns för kvinnor att driva en byggprocess?
- Hur kunde byggprocessen med en kvinnlig byggherre se ut och vilken roll hade byggherren i den? Denna fråga besvaras med ett konkret exempel.

1.4 Avgränsningar

Den tidsmässiga avgränsningen är satt till andra halvan av 1600-talet och första halvan av 1700-talet, alltså brytningstiden mellan stormaktstiden och frihetstiden. Syftet med avgränsningen är för att ringa in en period då samhället och adelsståndet var i förändring, med krig, interna motsättningar i fråga om rangordning och i kamp med kungamakten (Bedeire 2001, s. 145f). Detta bidrog till ett intensivt byggande när de äldre adelsläkterna och de nyadlade släkterna tävlade om vem som kunde bygga ståtligast (Eriksson 2011, s. 214f). Den mikrohistoriska undersökningen handlar om adelskvinnan Christina Piper (1673-1752). Källmaterialet för den mikrohistoriska undersökningen är avgränsat till att behandla åtta brev skrivna av henne. En viktig aspekt för att kunna uppföra slott och palats var pengar. Detta kommer dock inte att nämnas i någon större utsträckning i uppsatsen då det var en förutsättning för byggande oavsett om byggherren var man eller kvinna.

1.5 Disposition

Uppsatsen börjar med ett inledningskapitel som beskriver arbetets ramar: teori, metod och källmaterial. Därpå följer undersökningen som tar avstamp i den samhälleliga kontext som kvinnorna verkade i. När kontexten är beskriven följer en redogörelse för några av de framträdande kvinnorna som byggde samt vad de byggde. Undersökningen avslutas med en mikrohistorisk undersökning av Christina Piper som byggherre för att ge ett konkret exempel på hur rollen som byggherre kunde ta sig uttryck. Genom åtta brev följer vi hennes delaktighet i två byggprocesser vid hennes slott och alunbruk samt belyser olika aspekter av byggprocessen. Avslutningsvis diskuteras undersökningens slutsatser utifrån arbetets teoretiska perspektiv, det mikrohistoriska perspektivet.

1.6 Begrepp

Bygga: Att ”bygga” är ett väldigt brett begrepp och har varit en källa till reflektion under arbetet med denna uppsats. Vad innebär det att vara en ”byggande” kvinna? Vad innebar det när en byggherre ”byggde” ett palats? Begreppet används dock, trots sin diffusa innebörd, även i denna uppsats och bör läsas utifrån den kontext som det används i. I diskussioner om vilka kvinnor som byggde och vad de byggde bör det till exempel förstås utifrån att kvinnorna var byggherrar och att de ”byggde” genom att vara beställare – de försåg en tomt med en byggnad (SAOB u.å. *Bygga (2a)*). När det däremot handlar om timmermän, murare och stenläggare så bör det i stället förstås som att de utförde själva arbetet med att timra, mura och konstruera (SAOB u.å. *Bygga (9)*).

Byggherre: Ordet *byggherre* används återkommande genom uppsatsen och åsyftar här en person som låter uppföra en byggnad och betalar för den. Ordet *beställare* kan ses som ungefär likvärdigt. I Svenska Akademiens ordbok (SAOB) beskrivs det som en ”person som (i synnerhet för egen räkning) låter uppföra en byggnad” (SAOB u.å. *Byggherre*). Hur involverad byggherren var i byggprocessen definieras inte här utan det kan innebära att personen lämnar det mesta av ansvaret till en arkitekt eller byggmästare, eller så önskade byggherren delaktighet i alla beslut som rörde byggprocessen.

Byggmästare: I SAOB beskrivs byggmästaren som en ”person som tekniskt leder (tillhör den tekniska ledningen för) utförande af byggnadsföretag (i sht husbygge) l. som genomgått utbildning för (äger vissa praktiska insikter i) detta yrke” (SAOB u.å., *Byggmästare*). Det ska förstås som den person som leder arbetet på plats vid bygget och ansvarar för själva uppförandet av huset.

Färdigställare: Ordet färdigställare åsyftar här en person som tar över som byggherre när arbetet redan är påbörjat och avslutar byggnationen, till exempel en änka som tar över ett arbete som hennes make påbörjade innan sin bortgång.

1.7 Teoretisk ansats

Att beskriva det förflutna är att ständigt göra val. John Tosh (2011) förklarar att när historia skrivs av historiker görs det inte genom att studera *allting* som har hänt och presentera det godtyckligt, utan det görs genom att välja ut relevanta källor och göra rimliga tolkningar av dessa för att skapa en så trovärdig bild av dåtiden som möjligt (s. 199). Tosh konstaterar också att när urvalet görs är det starkt präglad av forskarens egen förförståelse och, inte minst, sociala strömningar och värderingar. Det innebär att det som anses vara intressant under en epok sannolikt skiljer sig från det som anses intressant i en annan epok (s. 199f). I och med detta kan en historieskrivning som länge varit rådande behöva ifrågasättas, och det som har setts som självklart och naturligt kan behöva revideras. Tosh pekar bland annat på synen den ”traditionella” kvinnorollen och att den rimmar illa med det vi idag vet om 1600-talets

företagarränkor (s. 60). Även om Tosh's exempel gäller företagarränkor i England så går det att applicera på Sverige också.

”En av historikernas viktiga uppgifter” menar Tosh (2011) ”är att ifrågasätta socialt motiverade felaktiga framställningar av det förflutna” (s. 39). Jag menar att detta i förlängningen också gäller historieskrivning som inte nödvändigtvis är felaktig, men som leder till en onyanserad bild av det förflutna. Den entydiga historieskrivning som förmedlas genom filmer, spel och genom beskrivningar av arkitektur och monument som ska vittna om en nations storhet, riskerar att skapa en onyanserad eller felaktig bild som av mottagaren kan upplevas som en verklig skildring av det förflutna – en *sann* historia. Detta trots att bilden som förmedlas bara utgör en skärva av helheten. Samtidigt står ”den sanna historien” för en legitimering; den mest berättade historien upplevs som den mest sanna – om sanningen skulle gå att rangordna.

Peter Aronsson (2004) beskriver att bland de sätt som finns för att skänka legitimitet till historia finns ”Min och Vår historia – identitetsarbete för både individer och grupper genom representation i offentligheten” (s. 62). När en person känner att den egna historien, den som hen identifierar sig med, blir berättad så skapar detta en känsla av legitimitet, men när den egna historien inte berättas eller bara nämns i förbifarten skapas en känsla av exkludering. Ulla Manns (2016) skriver:

Att inte känna sig speglad och inkluderad i historieböckerna, i museiutställningarna, i historieforskningen gör det svårt att orientera sig i tillvaron. Att inte kunna se sig själv i historieskrivningen är smärtsamt, som att ens existens inte blir erkänd. (s. 77)

Historiebruket, det vill säga när det utvalda källmaterialet fogas samman och tolkas för att sedan förmedlas, kan alltså skapa legitimitet och en känsla av samhörighet. Det kan ge sammanhang och en känsla av kontakt och tillhörighet. Men det kan också skapa distans och en känsla av utanförskap.

Ett historievetenskapligt perspektiv som kan lägga grunden för en mer inkluderande historieskrivning är det mikrohistoriska perspektivet. Anna Götlind och Helena Kåks (2014) beskriver i sin bok *Mikrohistoria – En introduktion för uppsatsskrivande studenter*, liksom Tosh (2011), att forskningsprocessen alltid är färgad av forskarens egen förförståelse och de rådande strömningarna, men de lyfter också upp källmaterialets påverkan på historieskrivningen. De beskriver att historiker förr nästan uteslutande arbetade med skriftligt källmaterial från offentlig verksamhet och framstående adelsmän. Detta kan vara ett mycket bra källmaterial som ger svar på många frågor om den svenska nationen i stort; men i de offentliga handlingarna, inte minst från äldre tid, finns en överrepresentation av män eftersom det oftare var män som arbetade inom offentliga verksamheter. På så sätt blev statens historia också männens historia, eller adelns historia, och det var den historieskrivning som under lång tid dominerade fältet (Götlind & Kåks 2014, s. 12f). Genom att i stället välja källmaterial som belyser andra aspekter, eller ställa andra frågor till källmaterialet, kan en annan typ av historieskrivning göras som inkluderar andra grupper i samhället. Därigenom kan en mer

inkluderande historia skrivs. Syftet med ett mikrohistoriskt perspektiv är att kunna besvara frågor om stora historiska skeenden med hjälp av detaljerade studier av ”det lilla”, att studera individen i stället för kollektivet, för att på så sätt synliggöra den större helheten (Götlind & Kåks 2014, s. 22).

I mikrohistoria ligger stort fokus på aktören (en person, grupp, by etc.), och hur den beskriver sin värld. Som läsare får man möjlighet att se världen genom aktörens ögon, se normer och strukturer och förstå samhället utifrån den enskilda individen vilket i sin tur kan synliggöra historisk förändring och skapa en mer komplex – men också mer komplett – historisk bild (Holmberg & Hammar 2017, s. 443). Linn Holmberg och AnnaSara Hammar (2017) citerar också Roger Chartier för att belysa just detta:

It is on this reduced scale, and probably only on this reduced scale, that we can understand, without deterministic reduction, the relationship between systems of beliefs, of values and representations on the one hand, and social affiliations on the other. (s.443)

Det mikrohistoriska perspektivet presenteras ofta som ett sätt att synliggöra aktörer som länge fått stå tillbaka i historieskrivningen, de som har setts som marginaliserade och de som har lämnat få spår i källmaterialet. Brita Planck och Marie Steinrud (2017) diskuterar i essän *Eliters privata brev som mikrohistorisk källa* hur eliters brev kan studeras utifrån ett mikrohistoriskt perspektiv och vad dessa kan bidra med i den historiska forskningen. De diskuterar frågan om hur ett perspektiv som vanligtvis riktar sig mot historiens osynliga aktörer kan användas på en grupp som fått ett större utrymme i historieskrivningen, en diskussion som blir relevant även för denna uppsats. De argumenterar för att även om samhällets övre skikt redan har en självklar plats i historien så fyller det mikrohistoriska perspektivet en funktion genom att flytta fokuset från gruppnivå, där eliten ofta representerar makten, till individnivå, vilket kan ge en mer nyanserad bild av tidens villkor och uppfyller det mikrohistoriska anspråket på koppling mellan individ och struktur. De betonar också att detta perspektiv är extra lämpligt när det gäller elitens kvinnor (s. 466).

1.8 Metod och material

1.8.1 Metod

I den mikrohistoriska undersökningsmetoden pusslas kunskapen ihop av enskilda ledtrådar. Många gånger är dessa ledtrådar bara små fragment som var för sig inte säger så mycket, men som tillsammans kan ge en helhetsbild, inte bara en av den enskilda individen som man studerar utan även av den samhälleliga kontexten som hen levde i (Holmberg & Hammar 2017, s. 443). När det mikrohistoriska perspektivet anläggs på en aktör som lämnat få spår i källmaterialet kan det krävas ett stort arbete för att hitta tillräckligt många pusselbitar för att skapa en sammanhängande bild. När man studerar samhällets övre skikt kan det tvärtom innebära att källmaterialet blir omfattande och i stället för att lägga mycket tid på att leta efter källor så behöver man som forskare lägga tid på att bearbeta stora mängder information

(Planck & Steinrud 2017, s. 466). I arbetet med denna uppsats finns det ett omfattande källmaterial att tillgå i form av ekonomiska handlingar, protokoll och framför allt brev, men det studerade materialet har begränsats till att endast omfatta en liten del av brevsamlingen. Planck och Steinrud (2017) beskriver att ett sådant källmaterial ger möjlighet till att sälla fram många aspekter av skribentens erfarenhet som sällan blir belysta i andra källor och att ett mikrohistoriskt perspektiv på detta kan ge inblickar i en ofta dold tillvaro. Samtidigt betonar de att ett sådant material också ställer höga krav på källkritik och att forskaren sätter in breven i både en samhällelig kontext och i en kulturell kontext (s. 466f).

När en individ står i centrum för forskningen är det viktigare än någonsin med vetenskaplig distans, disciplin och noggrannhet (Berglund & Ney 2015, s. 162). Akribi är alltid en grundbult, men när det är en verklig person som står i fokus krävs det extra vaksamhet på hur materialet tolkas och framställs av forskaren, samt vilka känslor forskaren har för den studerade individen. Precis som Tosh (2011) konstaterade så präglas historisk forskning av forskarens egen förförståelse och tidens vetenskapliga strömningar (s. 199f). För att undvika denna risk är det i uppsatsen viktigt att formulera tydliga frågeställningar och att använda en metod som bygger på en källnära och transparent tolkning av materialet. Det är också viktigt att belysa den kontext som källmaterialet tillkommit i (Berglund & Ney 2015, s. 162f), med andra ord göra kopplingen mellan individ och struktur tydlig.

1.8.2 Material

I uppsatsen består det empiriska materialet av utvalda delar av en omfattande brevsamling till stor del författad av Christina Piper och skickade till alunbrukets direktör Ivar Ryting. Av det omfattande brevmaterialet har åtta brev valts ut för att utgöra grunden i en mikrohistorisk undersökning om byggprocessen och Christina Pipers roll som byggherre. De byggprocesser som beskrivs är byggandet av en stenvägg vid Christinehofs slott och byggandet av ett magasin vid Andrarums alunbruk. Tyvärr finns det inga transkriberade brev som beskriver byggprocessen när Christinehofs slott byggdes. Breven tolkas i uppsatsen utifrån tre olika teman som utgör centrala delar för byggenskapen: råmaterial och byggmaterial, arbetsledande roll och ekonomi. Dessa teman är tillsammans avsedda att teckna en bild av byggprocessen och Christina Piper som byggherre. I temat om råmaterial och byggmaterial diskuteras hennes inblandning i frågor som rör material och resurser, både kopplat till enskilda byggprojekt och till hennes godsdrift i stort. Detta för att synliggöra hur en byggherre kunde engagera sig i byggprocessen i arbetets tidigaste skede. I temat om hennes arbetsledande roll beskrivs hennes inblandning i byggnadstekniska frågor och hur hon engagerade sig i det dagliga arbetet och bemanningen, för att på så sätt belysa vilken detaljnivå arbetet styrdes på – det var inte bara viktigt *att* det byggdes utan också *hur* det byggdes. I temat om ekonomi behandlas Christina Pipers hantering av ekonomiska frågor. Där kommer frågor belysas såsom hur involverad hon var i de ekonomiska besluten, hur dessa beslut förmedlades och hur de olika aktörerna som var inblandade fick betalt. I egenskap av byggherre var det också hon som stod

för alla kostnader och genom att se hur hon engagerade sig i denna fråga ökar också förståelsen för hennes ekonomiska hantering.

I brevsamlingen finns ett stort antal brev och de är skrivna mellan åren 1716 och 1751. Av dessa brev har 44 digitaliserats och transkriberats av den ideella kulturföreningen Christinas Wänner inom ramen för arkivprojektet *Christina Piper – En kvinnas liv och skaparkraft* (u.å.), med målet att transkribera Pipers korrespondens och renskriva till nutida svenska. Det är de renskrivna breven som ligger till grund för undersökningen och citat kommer att hämtas från den nutida renskrivningen av dessa brev. På grund av att breven har omformulerats till nutida svenska kan information ha fallit bort och ord och meningar kan ha tolkats fel, en risk som alltid finns när källor tolkas och omformuleras. För att i största mån minska risken för att detta påverkar undersökningen har jag jämfört renskrivningen med de ursprungliga breven och den slutliga tolkningen har gjorts utifrån den sammanvägda bedömningen av brevens innehåll. Vid citat är det för läsbarhetens skull dock alltid den nutida renskrivningen som återges. Samtliga brev finns återgivna i bilagorna, både i transkriberad ursprunglig form och i renskriven form. För att sätta in den mikrohistoriska undersökningen av breven i ett sammanhang presenteras först en bakgrund om Christina Piper som bygger på Svante Norrhems (2010) biografi om henne och hennes make Carl Piper.

Brevsamlingen som uppsatsens källmaterial är hämtat från är mycket stor med sina ca. 520 brev spridda över 35 år. De förvaras i Högestads & Christinehofs Fideikomiss historiska arkiv. Av dessa brev är det hittills 44 som är transkriberade och den mikrohistoriska undersökningen utgår från åtta av dem. Inom ramen för undersökningen har samtliga brev lästs och de åtta breven är utvalda då det är dessa som beskriver Christina Pipers deltagande i byggprocesser. De åtta breven är skrivna under en sjuårsperiod och behandlar byggandet av en stenmur och ett magasin. I ljuset av vad Christina byggde och skrev under sin livstid är detta en mycket liten del av byggenskapet, under en väldigt kort period av brevväxlingen. Holmberg och Hammar (2017) beskriver dock att den mikrohistoriska undersökningsmetoden innebär att man som forskare behöver samla in de ledtrådar som finns, hur få de än är, och undersöka dessa med patologisk noggrannhet för att belysa den fråga man arbetar med (s. 443). Det är alltså inte i första hand antalet källor som är viktigt, utan hur mycket information man kan hämta från dessa.

1.8.3 Källkritik

Vad gäller breven mellan Christina Piper och Ivar Ryting är det viktigt att komma ihåg att dessa inte är skrivna av Christina själv utan av en skrivare. Huruvida Christina själv dikterade breven medan skrivaren skrev det hon sa, eller om hon sammanfattade innehållet och lät skrivaren själv formulera breven är svårt att veta och utgör en orsak till möjlig källkritik. Det är inte med säkerhet fastställt att den kompetens som framträder i breven faktiskt är Christinas egen, utan skulle potentiellt kunna vara en skicklig skrivares förmåga att sätta ord på hennes önskemål. Mot denna invändning kan dock sägas att hennes engagemang och kunnighet lyser

igenom även i de brev som hon själv skrev till sin familj, där hon engagerade sig i stort som smått (Gröndahl & Rietz 2021, s. 121). Hennes kompetens stämmer också väl överens med den gängse bild av Christina Piper som tecknas i litteraturen, vilken stöder den bild som blir synlig genom de utvalda breven i fråga om hur hon var som person, företagare och byggherre. Den bild som förmedlas genom de utvalda breven stämmer till exempel väl med den bild som Svante Norrhem (2010) ger när han beskriver henne som ”verksamhetens verkliga chef” (s. 203). Med detta i åtanke bör breven alltså utgöra ett representativt underlag för en mikrohistorisk undersökning.

1.9 Tidigare forskning

För att förstå varför en diskussion om historieskrivningen är viktig när det gäller kvinnliga byggherrar och byggprocesser under den avgränsade perioden är det nödvändigt att beskriva den del av forskningsfältet som är relevant för uppsatsen. För att ringa in hur historia förmedlas till barn och unga, alltså de flestas första och ibland enda källa till historiekunskap, presenteras en utredning som togs fram på uppdrag av regeringen år 2010. Därpå följer en beskrivning av litteratur i det bebyggelsehistoriska fältet och avsnittet avslutas med en genomgång av litteratur som behandlar Christina Pipers liv och gärning.

1.9.1 SOU 2010:10 Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i historia

DEJA - Delegationen för jämställdhet i skolan (U 2008:08) utförde år 2010 en utredning på uppdrag av regeringen som handlade om hur kvinnor, män och jämställdhet beskrivs i fyra läroböcker och en lärarhandledning i historia. Läroböckerna riktar sig till grundskola och gymnasiet och utgör därmed många människors första ingång till det historiska fältet. De läroböcker som granskas i utredningen är *Människan genom tiderna* (2003) samt dess lärarhandledning, *Alla tiders historia* (2008), *SO Direkt. Historia. Ämnesboken* (2007) och *Sofi Historia* (2005). De två första böckerna riktar sig mot gymnasiet, de två sista mot grundskolan och lärarhandledningen riktar sig mot lärare i historia. Utredningens slutsats var att män och manliga perspektiv dominerade i läroböckerna (SOU 2010:10, s. 67). De konstaterade att bara ett fåtal sidor handlar om kvinnor, kvinnor omnämns i lägre utsträckning vid namn, kvinnors insatser förbigås och läro- och kursplanerna efterlevs inte vad gäller frågor om jämställdhetsperspektiv (SOU 2010:10, s. 67ff). Utredningen menar också att en historieskrivning som utgår från att kvinnor är, och framställs som, likvärdiga män skulle få en annan tyngdpunkt än när mannens liv och verksamhet lyfts fram som norm (SOU 2010:10, s. 71). Det framgår också att ”Det framstår som ett oundgängligt krav, att detta förhållande medvetandegörs och diskuteras” (SOU 2010:10, s- 71).

1.9.2 Det bebyggelsehistoriska fältet – 1600- och 1700-talet

Det tvådelade bokverket *Den svenska arkitekturens historia* av arkitekturhistorikern Fredric Bedoire (2015) behandlar svensk byggnadskonst mellan 1000-talet och nutid. Författaren skriver att i den har ”politiska ekonomiska, religiösa och sociala aspekter fått nästan lika stort utrymme som den rent byggnadshistoriska utvecklingen” (s. 9). Tyngdpunkten ligger på det arkitekturhistoriska och de två kapitlen som rör stormaktstiden och frihetstiden är en gedigen djupdykning i epokenas stilideal, tekniker och framträdande personligheter; delvis beställare men framför allt arkitekterna. Här tas också kungarnas och drottningarnas byggande upp. Kapitlet om det stormaktstida byggandet, *Guldålder*, är omkring hundra sidor långt och här nämns de kvinnliga adliga byggherrarna i förbigående vid ett par tillfällen men närmare i tre meningar:

Kvinnornas insatser i byggandet trädde fram tydligare än tidigare, delvis på grund av att många blivit unga krigsänkor. Vi möter till exempel Barbro Natt och Dag som byggherre på Åkeshov och Årsta slott, Kristina Katarina De la Gardie på Hässelbyholm och Ebba Brahe på Runsa. Många byggde gravkor över sina döda män. (s. 244)

Eftersom bokens fokus ligger på arkitekturen och arkitekterna snarare än byggherrarna så skulle detta kunna ses som att det följer bokens mönster, men det går inte att bortse från att de manliga byggherrarna ofta beskrivs på individnivå och ibland har egna underrubriker i kapitlet. Det passar också in i det mönster som denna uppsats avser belysa – att kvinnor i högre utsträckning än män omnämns i förbigående eller utan någon mer djupgående information.

I det något kortare kapitlet om frihetstiden, *Frihetstiden – skönhet och praktisk nytta*, märks kvinnorna något mer. Framför allt Christina Piper som tillägnas en halv sida. Här får hon representera ”de borgerliga kvinnorna [...] som med stora arv gift sig med adelsmän” (Bedoire 2015, s. 337) och hon beskrivs som den mest framträdande av dessa. Här beskrivs hennes ekonomiska förutsättningar och de arkitekter hon samarbetade med. I kapitlet nämns också några enskilda kvinnor kort, exempelvis ”en märklig kvinna, Anna Cederflycht” (s. 335) som anlätade Carl Hårleman för att uppföra ett fattighus i Västervik samt ”en driftig brukspatronsänka, Christina von Hofsten” (s. 338). Bedoire (2001) har också skrivit om det stormaktstida byggandet mer utförligt i boken *Guldålder - slott och politik i 1600-talets Sverige*, vilken är en mer djupgående beskrivning av det han senare beskriver i sitt bokverk från 2015. I *Guldålder – Slott och politik i 1600-talets Sverige* beskriver Bedoire stormaktstidens slottsbyggande som ett politiskt verktyg för adelns maktanspråk och i konkurrensen med kungamakten (s. 103).

Margareta Revera (1984) beskriver i kapitlet *En barock historia: om den svenska 1600-talslyxen och dess plats i samhällsomvandlingen* att lyxkonsumtionen i allmänhet startade som en fredlig gren av stormaktspolitiken, där byggandet var den främsta formen av lyxkonsumtion (s. 123ff). Reveras tolkning skiljer sig dock från Bedoires (2001) då Revera menar att högadeln i stället gick samman med kungamakten mot att de fick jord och höga

tjänster i statsapparaten. Därigenom blev de ett ”statsbärande och statsbyggande stånd” (s. 44).

Det omfattande byggandet banade väg för en i Sverige ny profession: arkitekterna. Dessa beskrivs översiktligt i Claes Ellehags (1998) *Palatsen i Stockholm under stormaktstiden*. Här beskrivs framväxten av yrket och vilka som var verksamma. Denna kunskap är värdefull för uppsatsen då en viktig del i byggherrerollen var att samverka med arkitekter. En annan viktig yrkesgrupp som arbetade nära byggherren var hantverkarna. Deras roll och uppgifter behandlas i Rose-Marie Söderströms (2009) avhandling *Bostadskultur, informationsflöden och hantverkare 1740–1820 med utgångspunkt i Bålby (Närke) och Skottsbergsgården (Blekinge)*. Den tidsperiod som avhandlingen behandlar ligger utanför uppsatsens undersökningsområde, men beskriver även tidigare perioder och är därför relevant för uppsatsen. Det är dessutom en viktig utblick för att bredda litteraturens geografiska täckning. I avhandlingen beskrivs hantverkarna som ”den yttersta länken i konsumtionsmönstret” (s. 273) och det finns en allmän redogörelse för hantverkarkårens yrkesmässiga förutsättningar. Söderström beskriver även att det inte räckte att hantverkarna var skickliga inom sitt hantverk, de behövde också ha förståelse för symbolsystem i rummets hierarki (s. 87). För att kunna genomföra alla stora byggnadsprojekt krävdes arbetskraft och byggvaror, något som ofta kom från bönderna, vilket ökade böndernas dagsverken jämfört med tidigare. Under denna tid kom också hantverket att omformas till att präglas av yrkesspecialiteter (Revera 1984, s. 130).

1.9.3 Christina Piper

Christina Pipers eget byggande beskrivs översiktligt i boken *Christina och Carl Piper – En biografi* skriven av Svante Norrhem (2010), docent i historia vid Lunds universitet. Boken är, som titeln avslöjar, skriven som en biografi, en genre som fått ett uppsving i historievetenskapliga sammanhang sedan 1990-talet (Artéus & Åsmark 2012, s. 199). Uppsvinget till trots framförs det ibland kritik mot biografien som vetenskaplig metod på grund av svårigheterna att uppnå vetenskaplig korrekthet (Tosh 2011, s. 83). Detta till trots utgör boken en viktig ingång för att förstå Christina Piper och hennes levnad och Norrhem redogör tydligt för det gedigna källmaterial han använt genom källhänvisningar. I boken beskrivs förvisso Pipers bygghänsyn, men framför allt som en liten del i hennes livsberättelse snarare än som den primära forskningsfrågan.

I antologin *Makt och skaparkraft: En antologi om den makalösa Christina Piper* (Gröndahl & Rietz 2021) beskrivs Christina Piper utifrån olika perspektiv av olika författare, främst forskare inom olika grenar av historieämnet. Det piperska byggandet beskrivs i kapitlet *Piperska slott och gårdar* och här beskrivs slotten och gårdarna som Christina förvärvade under sitt liv, antingen tillsammans med sin make Carl Piper eller ensam. Beskrivningarna är korta och handlar främst om hur förvärvet gick till, hur byggnaderna såg ut och ibland en kort beskrivning om arbete som utfördes på byggnaden (s. 34).

Det mest omfattande verket som skriver om Christina Pipers byggande är *Det ekar under valven* av Örnulf Tigerstedt (1949). Författaren beskrivs som en poet och författare inom det kulturhistoriska fältet (BLF.se) och han har skrivit sin bok med stöd av arkivarier och historiker. Boken handlar om Hässelbyholms slotts historia, men eftersom Christina Piper är en del av Hässelbyholms historia så beskrivs hon ingående i boken. Bokens innehåll bör uppfattas dels utifrån tiden den är skriven i, dels utifrån att författaren inte själv är forskare, och även om Tigerstedts (1949) beskrivning av Christina Pipers liv och person bör betraktas med källkritiska glasögon så utgör boken en mycket grundlig genomgång av ekonomiska förhållanden, framför allt gällande Hässelbyholm men också hennes andra förvärv.

2 UNDERSÖKNING

2.1 Vilka förutsättningar påverkade kvinnors byggande under perioden?

För att förstå varför kvinnor byggde krävs förståelse för vilka rättsliga ramar som kvinnorna behövde förhålla sig till. En viktig ingång till kvinnors begränsningar och möjligheter till makt var reglerna kring hur hushållet skulle styras. Detta dikterades i hushållsböcker i vilka både männen och kvinnorna lyftes fram som viktiga för ett framgångsrikt hushåll. Mannen och kvinnan hade olika uppgifter i hushållet, men trots att mannen var hushållets överhuvud så betraktades kvinnan som viktig inom sin sfär eftersom ”en svag hustru också var en svag matmor” (Norrhem 2007, s. 29). Andersson och Ågren (1996) beskriver hur hushållet kan liknas vid staten, som en statsmakt i miniatyrformat, och att det i hushållet på samma sätt som i staten endast fanns plats för ett överhuvud – mannen (s. 34). Det dåtida hushållet kan beskrivas som samhällets minsta enhet och individerna definierades inte i första hand utifrån sin egen plats i samhället utan snarare utifrån sin plats i hushållet och mannen var hushållets ansikte utåt. Han representerade familjen och fattade besluten (s. 34). Samtidigt var hushållet en institution som krävde att just en man var överhuvud, utan endast att det fanns *ett* överhuvud. För hushåll som bestod av en man och en kvinna var mannen överhuvud på grund av att han hierarkiskt stod över kvinnan, men om maken skulle avlida kunde änkan ta den platsen och utgöra hushållets överhuvud och ansikte utåt (s. 35).

Stormaktstiden präglades av krig och den svenska officerskåren var nära sammanlänkad med adeln. Detta innebar att många adelsmän befann sig långt från Sverige under långa perioder – om de ens återvände hem. Den gifta kvinnan hade laglig rätt att agera i sin makes ställe förutsatt att hon hade makens godkännande till det (Taussi Sjöberg 1996, s. 88). Byggnation var traditionellt en manligt kodad uppgift, men genom att kvinnan skulle träda in i sin makes ställe vid hans frånvaro kunde hon få mandat att verka på en arena som annars tillhörde männen (Stadin 2015, s. 122ff). Självklart var det inte alla hustrur som ville eller kunde bygga på eget initiativ, i bevarade brevväxlingar går att följa hur männen stod för mer eller mindre av beslutsfattandet även på avstånd, men ordningen som rådde öppnade ändå upp för möjligheten till ökat beslutsmandat för kvinnorna (Stadin 2004, s. 151). Vad gäller egendomsinnehav i äktenskapet under andra halvan av 1600-talet och första halvan av 1700-talet så hade kvinnor lika stor rätt som män att inneha egendom, men rätten att disponera egendomen låg endast på mannen. Kvinnan kunde förvärva egendom genom arv, men dispositionsrätten tillföll ändå hennes make (Sjöberg 2001, s. 14). Om kvinnorna däremot blev änkor förändrades också deras juridiska rättigheter. Så länge mannen levde var han målsman för sin hustru och hade därmed långtgående rättigheter, men om kvinnan blev änka så tog hon över flera av de juridiska rättigheter som tidigare varit förbehållet maken. Genom att ta makens roll som överhuvud i hushållet fick hon rätt att representera det, sig själv och

slakten och hon tog över förvaltningen av sina barns egendom. Maria Sjöberg (2001) beskriver att kvinnan genom änkeskapet på sätt och vis ”genomgick ett genusbyte” då hon juridiskt fick nästan samma rättigheter som en man (s. 74). Kvinnors rätt till egendomsägande märks på jordinnehavet kring sekelskiftet 1600 då omkring 25 procent av alla frälsegårdar innehades av kvinnor (Österberg, 1997, s. 294). Den studerade perioden ligger strax före uppsatsens avgränsade tidsperiod, men siffrorna höll i sig under hela 1600-talet.

Att som kvinna äga eller förvalta gods och bygga om, till eller nytt var kanske inte regel, men inte heller undantag under 1600- och 1700-talen. Svante Norrhem (2010) hävdar till och med att ”under stora nordiska kriget och i dess eftersvall var det knappast särskilt uppseendeväckande med änkor som drev gods. Det stora kvinnoöverskottet gjorde det rätt vanligt.” (s. 256). Kopplat till Christina Piper så säger han också: ”Att Christina Piper idag ofta framställs som en ovanlig kvinna – en normbrytare – säger kanske mer om våra dagars föreställningar om vad kvinnor förväntades göra än det gör om välbeställda kvinnors situation för tre hundra år sedan.” (s. 256). Detta är en bild som även presenteras av Bo Eriksson (2011) som beskriver hur 1600-talsänkorna genom att driva bruk, gruvor och företag kom att utgöra en drivkraft i det svenska näringslivet i Sverige (s. 208). Nedan följer ett antal exempel på dessa kvinnor:

2.1.1 *Ebba Brahe*

En kvinna som utmärker sig är Ebba Brahe (1596–1674). När hennes far dog ärvde hon bruken Axholm, Färnebo, Långsjö och Svanå i Bergslagen och tillsammans med de förvärv hon gjorde med sin make kom hon vid hans död 1652 att förvalta en mängd egendom runt om i Sverige (Norrhem 2018). Exempel på dessa är Läckö slott, Ulriksdals slott, Makalös, Käggleholms slott, Tullgarns slott och Herrestads säteri. Den största nybyggnationen hon utförde tycks vara lustslottet Runsa i Uppland. Slottsbygget slutfördes sannolikt 1669 och arkitekt ska ha varit Jean De la Vallée. Utöver detta anlade hon också en stad på godset Pedersöre i dagens Finland – Jakobstad (SBL u.å., *Ebba Brahe*).

2.1.2 *Maria Sofia och Christina Catharina De la Gardie*

Ebba Brahes driftighet tycks ha gått i arv till två av hennes döttrar, Maria Sofia (ibland Marie Sophie) De la Gardie (1627–1694) som blev änka vid 21 års ålder och aldrig gifte om sig, och Christina Catharina De la Gardie (1632-1704), som ju omnämndes av Bedoire (2001) som en ”byggande kvinna” (s. 104). Vad gäller Maria Sofia så utmärker hon sig främst genom sin företagsamhet. Hon drev gruvor och en kopparhammare, vantmakeri, pappersbruk, klädetillverkning, gevärsfaktori, oljeslageri samt var ansvarig för underhåll av fyrarna vid Kullen, Falsterbo och Nidingen. Hon investerade också pengar i handels- och skeppsbyggnadskompanier (Maria Sjöberg 2021). Utöver hennes inblandning i gruv- och industriverksamhet så utvecklade hon sina olika egendom genom upprustning och

nybyggnation. En viktig egendom var hennes morgongåva Tyresö, vars slott hennes svärfar tidigare uppfört. Utöver Tyresö ägde hon också Farsta slott, Skarpnäck där hon uppförde ett säteri, Krapperup i Skåne m.fl. (SBL, u.å. *Marie Sophie De la Gardie*). Christina Catharina De la Gardies byggherreskap består främst av Hässelbyholms slott i Södermanland, alltså samma slott som Christina Piper senare skulle komma att äga. När Christina Catharina De la Gardies första make dog testamenterade han det knappt påbörjade slottet till henne att färdigställa, vilket hon gjorde (Bedoire 2018, s. 227). Hon uppförde också, tillsammans med sin andra make, en ny herrgård i trä vid Torpa stenhus i Västergötland, och när han gick bort uppförde hon ett slottskapell i stenhusets bottenvåning (Bedoire 2018, s. 158).

2.1.3 Margareta von Ascheberg

Margareta von Ascheberg (1671–1753) beskrivs av Bedoire (2018) som en konkurrent till Christina Piper (s. 87), sannolikt på grund av de bådas omfattande godsintressen i Skåne vid 1700-talets början. Till skillnad från Piper menar Bedoire att von Ascheberg inte själv var byggherre (s.87), men hon verkar ha förvaltat sina gods och därigenom också rustat upp dem under sina 53 år som änka och godsförvaltare. Hon framträder som en driftig kvinna när hennes make hastigt avlider år 1700 och hon behöver gå in i hans ställe för att sätta upp ett regemente, alltså att samla ihop trupper för att ansluta till det pågående kriget (Sjöberg 2021). Efter regementets iordningställande kom von Ascheberg att förvalta sina många gods, bland annat Rosendals slott, Tosterups slott, Vittskövle slott och Örtofta slott i Skåne (Bedoire 2018).

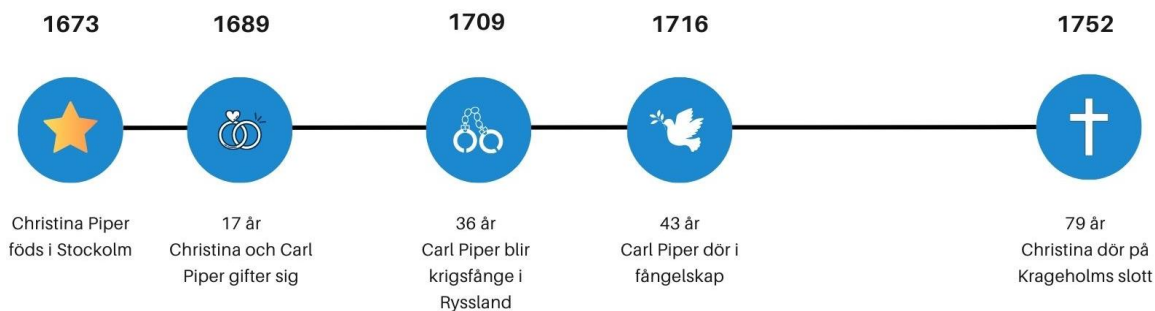
2.1.4 Brita Kurck

Brita Kurck (ca. 1619–1671) är inte i första hand ihågkommen som slottsbyggare utan hon initierade renoveringen och ombyggnationen av Åkers kyrka, idag Österåkers kyrka. Hon anlät den framstående murmästaren Hans Ferster och han fick i uppgift att uppföra ett nytt, polygonalt kor. Sakristian byggdes om, kyrkmuren stabiliserades med en strävpelare och en takryttare monterades över koret (Svenska kyrkan, u.å.). Hon skulle också kunna vara byggherren för Margretelunds slott i Uppland då ägaren, hennes son, endast var 11 år gammal när slottet uppfördes.

2.1.5 Beata von Yxkull

Beata von Yxkull (1618–1667) utmärker sig främst på godset Pintorp i Södermanland, vilket hon ärvde efter sin makes bortgång 1667. Här färdigställde hon det som vi idag känner som Ericssbergs slott, vilket hade påbörjats av maken (Ullgren 2021).

2.2 Christina Piper – En byggande adelskvinnas liv och förutsättningar

Figur 1: En tidslinje över Christina Pipers liv, med viktiga händelser utmarkerade.

Avsnittet utgör den mikrohistoriska undersökningen och bygger på frågan *Hur kunde byggprocessen se ut och vilken roll hade byggherren i den?* Avsnittet börjar med en sammanfattning av de delar av Christinas liv som kan ha gett henne verktygen för att agera som hon gjorde, samt en genomgång av hennes främsta egendomsförvärv och byggnationer. Sammanfattningen är en bakgrund för att sätta in de studerade breven i en kontext och den bygger på Svante Norrhems (2010) bok *Christina och Carl Piper – En biografi*.

Figur 2: Christina Piper

2.2.1 Äktenskapet

Figur 3: Tidslinjen över Christina Pipers liv, med tiden för äktenskapet framträdande, 1689–1716.

Christina Piper, född Törne, föddes år 1673 och var dotter till den rika köpmannen Olof Hansson Törne i Stockholm. När hon var 17 år gammal gifte hon sig med sin fars styvbror, den 26 år äldre Carl Piper. De gjorde tillsammans en klassresa när Carl Piper år 1679 blev adlad, och senare också skulle uppnå grevlig status. Carl var ämbetsman och senare kansliråd och statssekreterare, positioner som placerade honom nära kungen och gav honom en betydande position i samhället, men det var Christina som gav de ekonomiska förutsättningarna till äktenskapet (Norrhem 2010, s. 12ff). Med Carls höga position och Christinas pengar beskrivs paret Piper som ett framstående ”politikerpar” omkring sekelskiftet 1700 (Norrhem 2010, s. 37). Carl, med sin närhet till kungen, framställs som en man som

antogs ha inflytande och kunna ge förmåner, och Christina var som Carls hustru en viktig ingång till makens inflytande.

I mars år 1700 bröt det krig ut som vi i dag känner som Stora nordiska kriget. Som den ämbetsman han var lämnade Carl Sverige för att följa med kungen i fält. Att Carl reste i tjänsten var inte något ovanligt och Cristina var van vid att ansvara för beslutsfattandet på hemmaplan. Skillnaden den här gången var att det var en av de sista gångerna han skulle träffa Christina, och den sista gången han lämnade sitt hemland. Carl följde kungen i fält fram till sommaren 1709 då han tillfångatogs i Poltava av den ryska armén. Under de år som Carl satt i fångenskap fortsatte Christina att med framgång driva familjens hushåll med de anställda, uppfostra parets barn (där fem av åtta överlevde till vuxen ålder) och utvidga godsinnehavet. Carl satt i rysk fångenskap i sju år innan han avled i maj 1716 i Schlüsselburgs fästning (Nöteborg), belägen på en ö i sjön Ladoga i närheten av det som då var den rysk-svenska gränsen i närheten av dagens Sankt Petersburg. Från det att han dog dröjde det tre år till innan hans kvarlevor kom tillbaka till Sverige för att begravas och det var först den 3 maj 1719 som han jordfästes i Ängsö kyrka (Norrhem 2010, s.52ff).

2.2.2 Änkeskapet

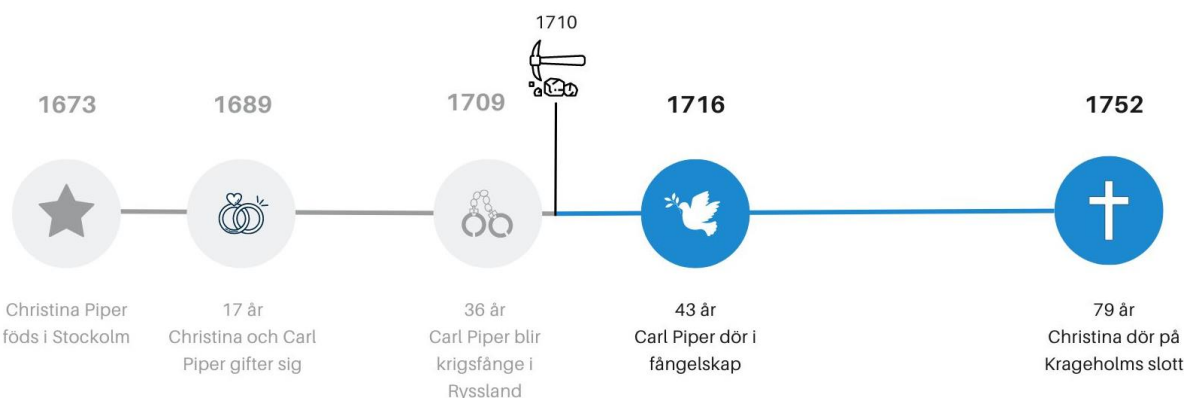

Figur 4: Tidslinjen över Christina Pipers liv, med tiden för änkeskapet framträdande, 1716–1752.

Några år innan Carl Piper dog skrev han ett testamente där det bland annat framgår att han önskade att Christina skulle överta allt så länge hon var änka. Han skrev dock in att en årlig ränta skulle tillfalla barnen, och om egendomen av någon anledning skulle bli tvungen att delas var hans önskan att Christina skulle få Sturefors samt en summa pengar medan resten skulle fördelas på barnen så att sonen fick dubbelt så mycket som sina systrar (Norrhem 2010, s. 178). När Carl dog och Christina gick från att vara gift kvinna till att vara änka förändrades hennes position både i hushållet och juridiskt; från att tidigare ha varit hierarkiskt underställd sin make i hushållet och juridiskt sett haft honom som sin målsman till att som änka vara hushållets ansikte utåt och ur juridisk synpunkt ha större rätt att förfoga över och kontrollera sin egendom (Andersson & Ågren 1996, s. 33). I och med Carls testamente kom Christina att få kontroll över egendomarna, det vill säga Ängsö, Krageholm, Högestad, Baldringe, det så kallade gamla huset i Stockholm, trädgårdarna på Kungsholmen och en gård i Norrköping (Norrhem 2010, s. 187).

Inte långt efter Stora nordiska krigets slut 1721 lämnade Christina Stockholm och bosatte sig på egendomen Krageholm i Skåne. I brev går det att följa hur hon arbetade för att utöka familjens pengar och status. I *Från borgardotter till adelsfru – Christina Pipers äktenskapsstrategier* (Gröndahl & Rietz 2021) beskrivs Christina som en slags äktenskapsstrateg. Detta var något hon ska ha varit redan långt innan Carl dog, men det fortsatte även efter hans död. Hon ordnade strategiska äktenskap åt sina barn vilket gjorde att familjen giftes in i några av de ledande adelsfamiljerna vid den tiden, till exempel Natt och Dag, Bielke och Mörner, och gjorde senare detsamma för sina barnbarn (s. 29f). Vidare använde hon sitt fortsatt stora inflytande till att påverka svärsönernas karriärer, inte minst för svärsonen Axel Löwen (Norrhem 2010, s. 189f). Men brev skrevs inte bara för att gynna familjens äktenskap och karriärer utan konflikter kunde också drivas brevldeles. Norrhem (2010) beskriver att det inte var ovanligt att hon var inblandad i två eller fler rättsprocesser samtidigt (s. 226). Han betonar däremot att hon troligtvis inte var en mer konfliktbenägen person än någon annan, utan att det bara var en del av att agera i sammanhang där risken för konflikt var stor, till exempel i affärssammanhang. En annan källa till konflikter var godsköpen och övertagandena av Ängsö, Björnstorp, alunbruket och gårdarna kring Sturefors, som alla ledde till mångåriga konflikter, både före och efter Carls död (s. 226f).

2.2.3 Bruksägarskapet

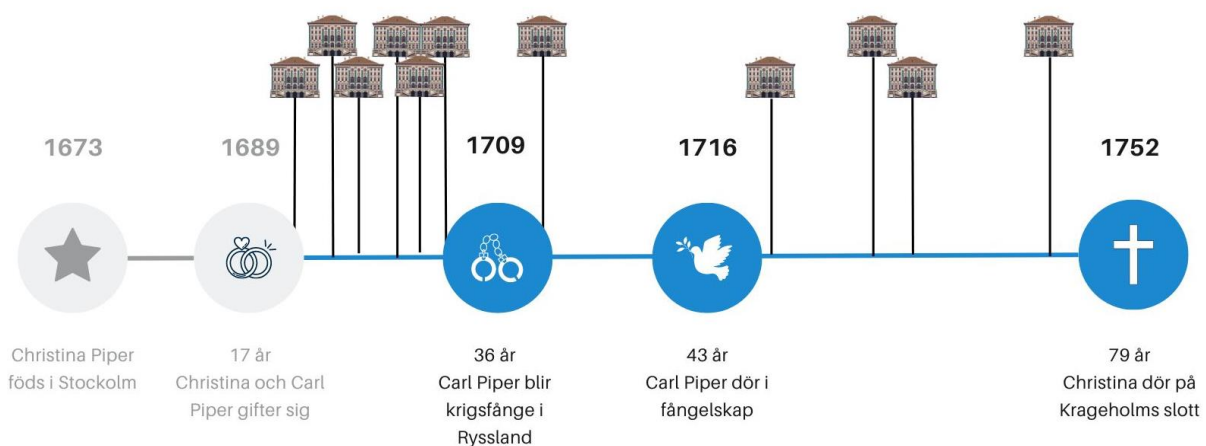

Figur 5: Tidslinjen över Christina Pipers liv, med tiden för bruksägarskapet framträdande, 1710–1752.

Det finns nästan ingenting skrivet om Christinas uppväxtförhållanden eller utbildning, men den borgerliga näringstradition hon var uppväxt i kan mycket väl ha lagt grunden för det bruksarv hon lämnade efter sig när hon dog. Det hade brutits skiffer vid alunbruket i Andrarum sedan 1630-talet, men ägaren Jochum Beck lyckades inte driva bruket till dess fulla potential. Från år 1710 började Christina köpa upp andelar i bruket vilket hon sedan fortsatte med tills hon stod som ensam ägare. Detta ledde till den mest segdragna konflikten hon var inblandad i och den avslutades inte förrän 1736 när den avgjordes till hennes fördel i Göta hovrätt (Norrhem 2010, s. 198).

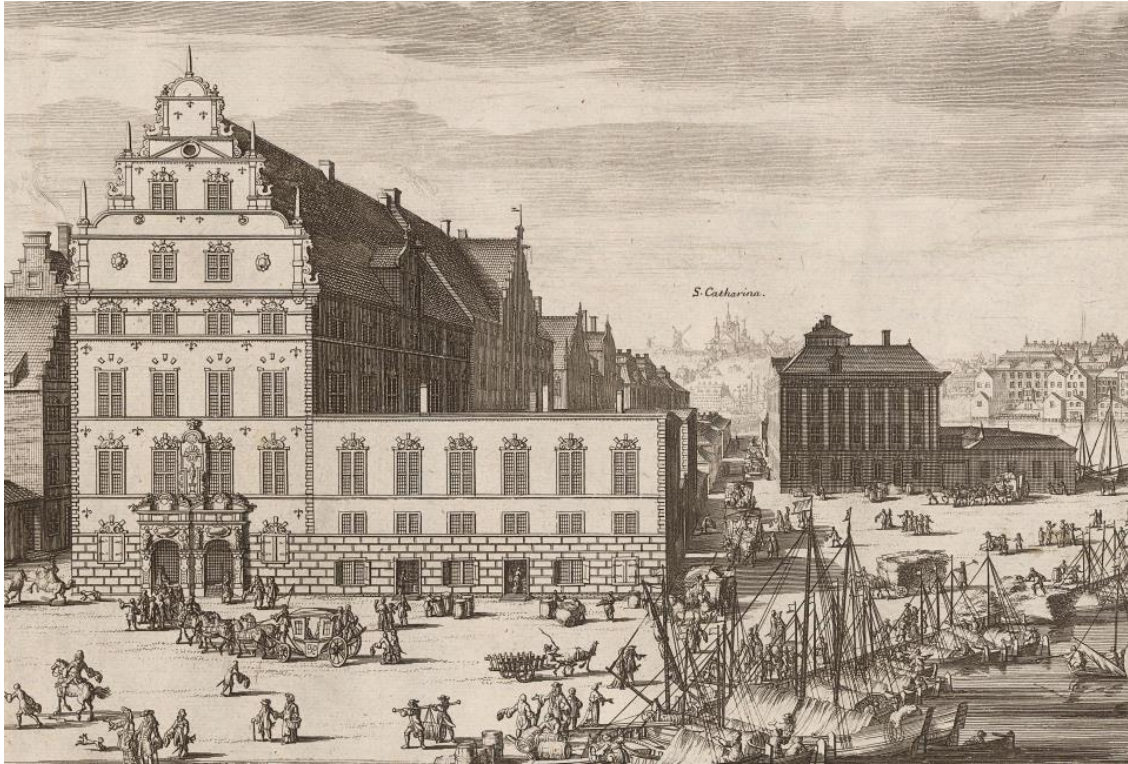
Alun var en mångsidig produkt som utvanns ur skiffer och det kunde användas vid textilfärgning, garvning, rödfärg m.m. (Lagerstedt 2020, s. 13; 26). Aluntillverkningen krävde stora mängder ved och som brukets ägare hade Christina privilegium på all skog inom två mils radie från bruket. Runt alunbruket växte med tiden ett helt samhälle fram, med apotekare, glasmästare, gästgivare och olika typer av hantverkare. Christina gav också direktiv om att två krogar skulle finnas, samt skola och sjukhus (Norrhem 2010, s. 200). Bruket nådde sin storhetstid 1728 men begränsades sedan av bränslebrist vilket gjorde att tillverkningen minskade (Lagerstedt 2020, s. 5f). Trots detta var alunbruket en av norra Europas större industrier under 1700-talet (Gröndahl & Rietz 2021, s. 86)

2.2.4 Byggenskapet

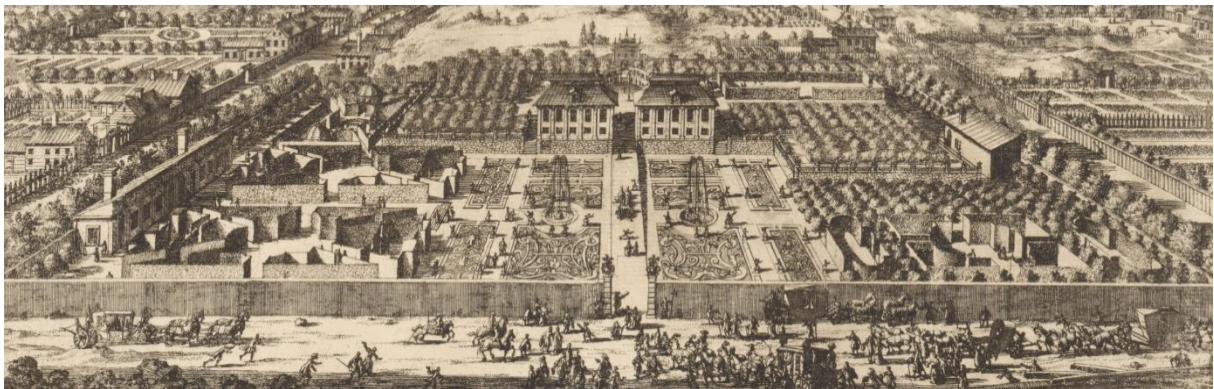
Figur 6: Tidslinjen över Christina Pipers liv, med tiden för byggande framträdande. Från vänster symboliserar byggnaderna Gamla huset i Stockholm (1689), Piperska huset (1694), Piperska malmgården (1695), Sturefors (1699), Krageholm (1704), Högestad (1707), Ängsö (1710), Toppeladugård (1720), Christineof (1737), Hässelbyholm (1738), Björnstorp (1750).

Christina utökade sitt gods innehav under en stor del av sitt liv. I bröllopsgåva fick paret av Christinas föräldrar ett stadspalats vid Munkbrotorget i Stockholm, det hus som ibland kallades för gamla huset i Stockholm men som idag kallas för Petersénska huset. Med placering mellan adelns Riddarholmen och borgerskapets Gamla stan, och med sin trappgavel och dubbelport mot Riddarhuset, kan palatset symbolisera familjens resa från borgare till adelskap. Arkitekt Nikodemus Tessin d.y. var involverad i inredningen av huset (Norrhem 2010, s. 21f). Några år senare, 1794, köptes en tomt in i närheten av deras första stadspalats, på en del av Gamla stan som blev torrslagd i början av 1790-talet, och där byggde paret ett nytt palats (bild 2). Den nyuppförda byggnaden, Piperska palatset, användes aldrig som bostad för paret, utan det hyrdes tidvis ut för att sedan överlåtas till barnen (Norrhem 2010, s. 29).

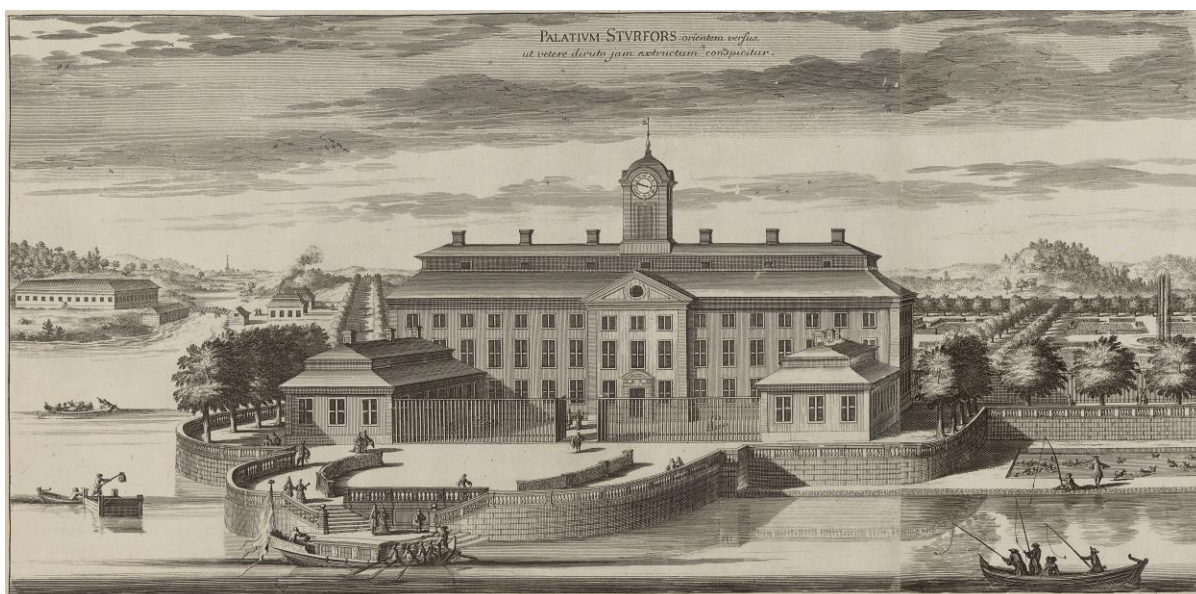

Figur 7: Palatset de fick i bröllopsgåva i förgrunden och det nybyggda palatset i bakgrunden till höger, avbildat i *Suecia antiqua et hodierna* 1702.

Samma år som den nya tomten i Gamla stan köptes så förvärvade Carl och Christina också två tomter på Kungsholmen i Stockholm. Där byggde de vad som kan liknas vid ett ”lyxigt fritidshus”, en malmgård med två trähus som fungerade som bostad (Gröndahl & Rietz 2021, s. 35; 46). De anlät Johan Hårleman som anlade en barockträdgård med inspiration från Kungsträdgården, med alléer, grottor, orangeri, drivhus m.m. där de kunde odla frukt och grönsaker, samt komma ifrån stan (bild 3). De byggde också en mur som fortfarande finns kvar och som kallas Piperska muren (Norrhem 2010, s. 29). Utöver Piperska malmgårdens trädgård anlade Christina senare också barockträdgårdar vid Sturefors, Krageholm, Toppeladugårds säter och Christinehof.

Figur 8: Kopparstick föreställande Piperska malmgården på Kungsholmen under tidigt 1700-tal.

Figur 9: Kopparstick föreställande Sturefors slott från sjösidan, avbildad efter ombyggnad 1704.

Av de större egendomarna förvärvades Sturefors i Östergötland först, år 1699, och beskrivs som en försenad morgongåva från Carl till Christina (bild 4). Eftersom Carl lämnade Sverige året efter blev det Christina som övervakade bygget och hon ledde i praktiken arbetet i samarbete med Nikodemus Tessin d.y. som var arkitekt. I uppförandet av huset beskrivs Christina som bestämd med hur hon ville att det skulle se ut, medan Tessin försökte hindra de, i hans tycke, värsta estetiska övertrampen. Han blev tvungen att acceptera Christinas önskan om tre våningar i stället för två, men när hon ville ha en oval sal som stack ut från fasaden vände sig Tessin i brev till Carl, som var familjens överhuvud, och avrådde starkt från detta. I frågan om den ovala salen fick Christina ge sig, men i många andra frågor blev det hennes önskan som vann (Norrhem 2010, s. 70).

Fem år senare köpte Christina, med Carls samtycke eftersom han var familjens överhuvud, Krageholm i Skåne. I det köpet ingick också Baldringe gård. Högestad i Skåne förvärvades tre år senare, 1707, och 1710 köptes Ängsö slott i Västmanland. Dessa köptes av Christina, troligtvis fortfarande med Carls samtycke, men vid denna tid var han krigsfånge i Ryssland (Gröndahl & Rietz 2021, s. 35ff). Detta var också det sista fastighetsförvärv som gjordes medan han fortfarande var i livet. Tio år senare förvärvade Christina Toppeladugårds säteri i Skåne och i det köpet ingick gårdarna Assartorp och Ugglarp.

Alunbruket i Andrarum, Skåne, förvärvade hon redan under krigsåren, men Christinehofs slott (bild 5), eller Nya huset i Andrarum som det kallades så länge hon levde, började inte byggas förrän 1737. I början av det året skrev hon kontrakt med fortifikationsmurmästaren Georg Mockelten. Han åtog sig att bygga ett slott med en barockträdgård tillräckligt långt bort från bruket för att inte svaveldoften skulle nå till det. Det arkitektoniska uttrycket skulle vara karolinskt, med tre våningar, grå sockel och gulputsad fasad (Norrhem 2010, s. 233). Omkring hundra år efter att slottet uppfördes beskrevs det i *Skånska Herregårdar*:

[...] en hufvudbyggnad med gaflar öster och vester, samt tvenne med den förra sammanhängande flyglar, med gaflar mot söder. Husen äro gulmålade med breda hvita fönsteromfattningar samt har svartstrukna brutna tegeltak. Gentöfver flyglarnas gaflar och något skiljda derifrån ligga tvenne paviljonger, en våning höga, den vestra stall, den östra vagnshus m.m. Alla dessa hus voro fordom förenade genom murar, hvarigenom sålunda bildades en stor kringstängd gård; murar förenade nemligen flyglarna med paviljongerna, och dessa sednare förbundos genom en mur, som mot söder afstängde gårdsplatsen. Alla dessa murar hafva af nuvarande egaren blifvit nedbrutna, så att byggnaden ligger fri åt alla sidor. – Norr om slottsbyggnaden ligger en trädgård som äfven sträcker sig utmed flyglarna; den bildar tvenne terrasser och är omgifven af en stenmur. (Ljunggren 1852–63)

Slottet stod färdigt 1741 och fungerade som representationsbostad när Christina besökte bruket, men hon verkar inte ha spenderat särskilt mycket tid där. I stället var det Krageholm som var hennes primära bostad när hon besökte Skåne. Hennes efterlevande spenderade inte heller särskilt mycket tid vid Christinehof, utan det har mest fungerat som tillfällig bostad genom åren – och inte minst som ett monument över Christina Pipers ambitioner (Norrhem 2010, s. 235).

Figur 10: Christinehof från söder vid mitten av 1800-talet.

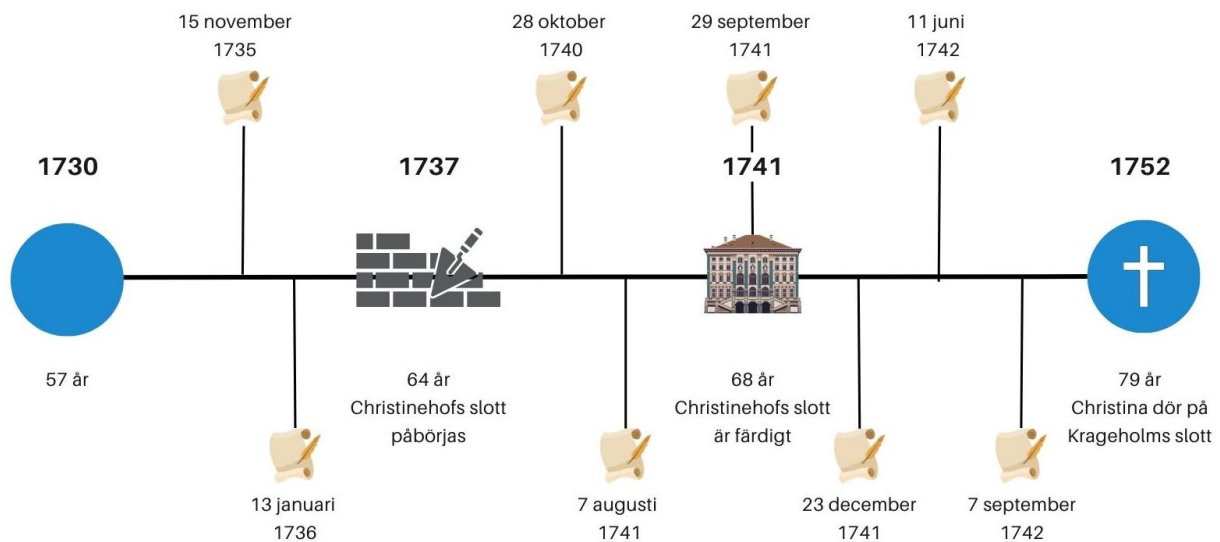
Strax efter att Christinehof började byggas köpte hon också Hässelbyholm i Södermanland av sin svägerska när brodern gick bort och efterlämnade stora skulder. Dödsboet var konkursmässigt och det var när svägerskan avyttrade godset som Christina gick in som köpare. I likhet med många andra godsaffärer hon genomförde så grundade sig köpet i att säljaren var skuldsatt och var tvungen att sälja. I det här fallet verkar det dock som att Christina månade om sin svägerska och utformade betalningen på ett sådant sätt att inte allting gick till svägerskans fordringsägare utan att en del av pengarna i stället tillföll

svägerskan (Norrhem 2010, s. 237). Christina flyttade från Krageholm till Hässelbyholm under sommaren 1745 och bodde där under fyra års tid, men utförde inte några byggprojekt under den tiden. När köpet gjordes ska hon ha accepterat ett högre pris med hänsyn till att det var ”det enda godz iag sliper at anwenda mina medel till byge” (Tigerstedt 1949, s. 306). I stället ägnade hon tiden åt att få ordning på verksamheten som pågick där (Norrhem 2010, s. 237).

Christinas sista stora byggprojekt var Björnstorps slott i Skåne. Egendomen förvärvades redan 1712 men förvärvet följdes av konflikter som gjorde att det drog ut på tiden och slottet började inte byggas förrän början av 1750-talet. Till sin hjälp hade hon arkitekten Carl Hårleman (son till Johan Hårleman som gjorde Piperska malmgårdens trädgård på Kungsholmen) och byggmästare var återigen Georg Mockelten (Gröndahl & Rietz 2021, s. 43). Byggnaden blev ett vitrappat tegelhus i två våningar med brutet säteritak, men Christina fick aldrig se det färdigställt. Den 25 mars 1752 avled hon i sitt hem på Krageholms slott och den 8 maj 1753 begravdes hon bredvid Carl Piper i Ängsö kyrka (Norrhem 2010, s. 250ff).

Som forskningen om Christina Pipers liv visar fick hon tidigt chans att forma sitt liv som hon själv fann lämpligt. Verktygen fick hon genom sin höga samhällsposition, i relationen med sin make och hans långa frånvaro och att hon efter hans död förblev änka livet ut.

2.3 Den kvinnliga byggherren – En studie av Christina Pipers brev

Figur 11: Tidslinje över perioden 1730-1752, då de studerade breven skrevs.

De studerade breven, åtta till antalet, sträcker sig över perioden 1735 till 1752 och originalen är hämtade från Höggestads & Christinehofs Fideikommiss historiska arkiv. När det första brevet skrevs var Christina Piper 63 år gammal vid sin död var hon 79 år. Breven kan alltså också ses i ljuset av att de skrevs av en kvinna som i våra dagar skulle ha varit pensionär större

delen av tiden. Vad som inte framkommer i breven är att Christina under den här tiden också gjorde regelbundna resor mellan sina gods för att inspektera dem och planera tillsammans med sina anställda (Norrhem 2010, s. 250). Breven nedan presenteras inte i kronologisk ordning utan tematiskt. De presenteras dock kronologiskt i bilaga 1–8.

2.3.1 Råmaterial och byggmaterial

Av breven framgår att Christina Piper engagerar sig redan från starten av byggprojekt, i valet av byggmaterial, och hon har ofta framförhållning när det kommer till råmaterialet. Under hösten 1735 drabbades hennes skogar av en stark storm och i ett brev daterat den 15 november skriver hon:

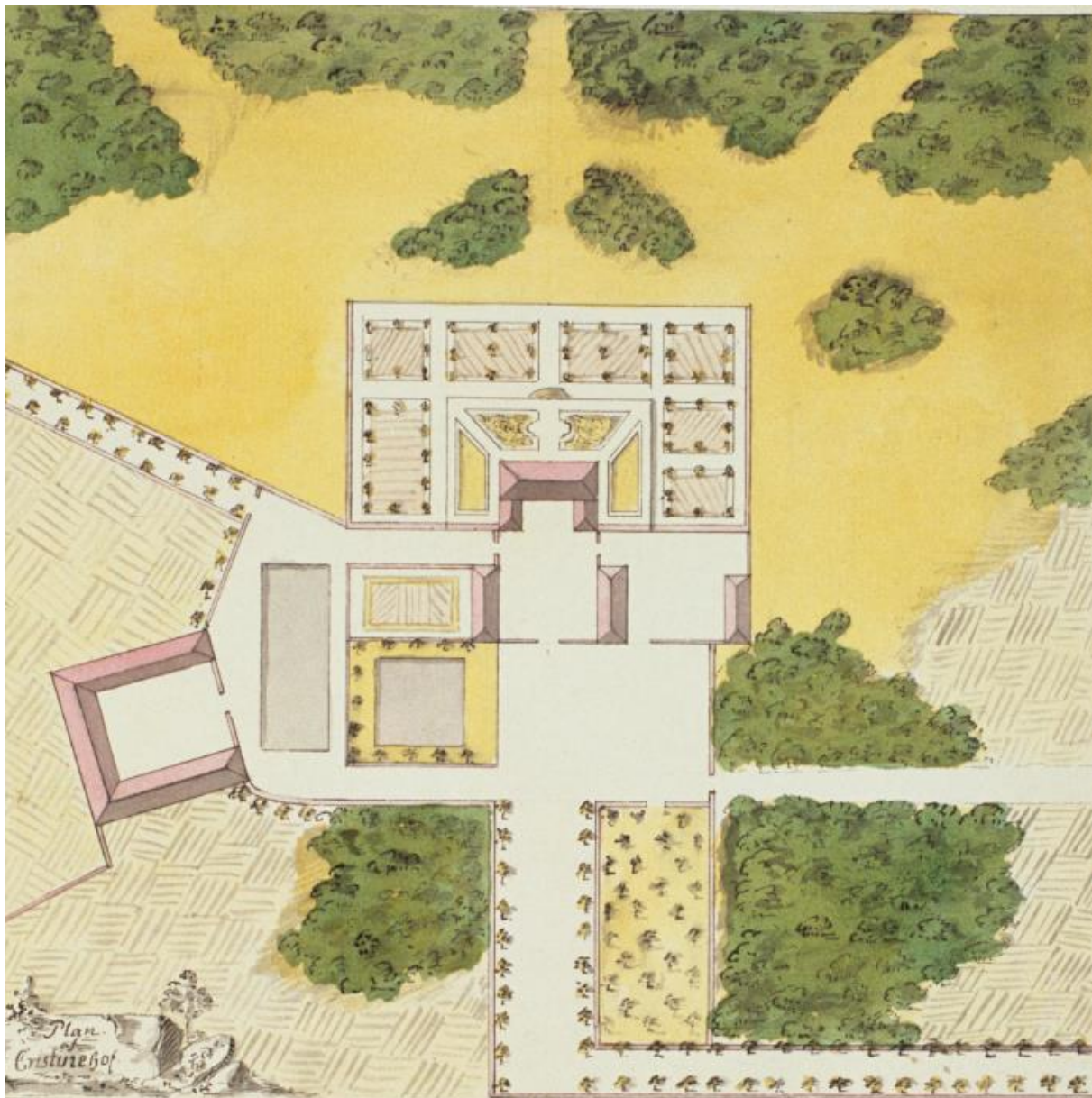
Av den långvariga och starka stormen har man funnit många vindfällen i mina skogar, och kring Bruket är de än mer skadade och lär vara räknade. Jag förmodar att herr Inspektoren på det allvarligaste tillsäger betjänten att vara uppmärksam på detta, så att vindfällena må komma mig till nytta. Av dessa kan en del sågas upp, köras fram och som ett tillräckligt förråd lagras på Eljaröd till min framtida användning. Resten kan användas till brygghuset. (bilaga 1)

Det framgår inte här om det uppsågade träet ska användas som byggmaterial eller som bränsle, alunbruket och dess olika tillhörande verksamheter krävde enorma mängder ved, men det går att dra slutsatsen att Christina Piper inte lämnade åt slumpen eller andra personer hur de vindfällda träden skulle komma till nytta. Några år senare, 28 oktober 1740, skriver hon om ektimmer som ligger sågat vid sågkvarnen. ”Men emellertid behagade hr. inspektoren låta mig veta huru mycket, och av vad sort där är såsom av stälpar fotträ, lägde och löshult, uppå en specification, av sådan vid tillfälle när h. inspektoren skriver till mig” (bilaga 3). Hennes engagemang som byggherre sträckte sig alltså så långt att hon intresserade sig för och hade kunskap om de olika byggnadsdelarna – stolpar, fotträ och löshult är olika delar i en korsvirkesstomme.

Ytterligare en fråga som Christina Piper engagerar sig i är hur och när material ska köras fram till de olika byggarbetsplatserna. Den 13 januari 1736 skriver hon om framkörning av sten till en grund och källare:

Vidare har jag hört att herr Inspektoren inte kan köra fram så mycket sten, som var tänkt, till färdigställandet av grunden och källarna nu i år. Då vill jag bara veta om herr Inspektoren nu i höst tänker börja köra fram sten, eller om han låter det bero till vintern? För min del skulle jag tycka att om man i höst börjar köra fram sten skulle det leda till att arbetet hade framskridit till vintern, då resten av stenen kunde köras fram. Om all framkörsel uppskjuts till vintern så blir det mycket arbete som måste ske på en gång. Jag ber därför att få veta om herr Inspektoren ämnar anställa folk och skaffa de hästar, som han vet behövs till detta i höst, eller om han finner det nödvändigt att vänta med det. (bilaga 2)

Av brevet att döma verkar Christina Piper själv ha stor insyn i arbetets tidplan och förståelse för hur arbetet bör fördelas över året för att det inte ska bli för mycket arbete på en och samma gång, hon överlåter dock det slutliga beslutet åt Ryting som är på plats vid bruket men uppmanar honom att underrätta henne om sitt beslut. Just framkörning av sten är en fråga som återkommer även vid bygget av stengärdesgården där hon den 7 september 1742 av Ryting fått reda på att "en ansenlig mängd sten till muren runt trädgården vid nya Herrgården nu skall vara framkörd" (bilaga 8). Hon ber Ryting att se till att sten fortsätter att levereras under vinterns gång så att det finns tillräckligt när arbetet ska påbörjas. Hon ber honom då också att sätta upp ett risgärde runt slottet under senhösten för att det ska ha något skydd när vintern kommer.

Figur 12: Ritning över Christinehofs slott och trädgård utförd år 1768. Slottet syns i mitten, med infartsvägen och de två paviljongerna söder om slottet och trädgården öster, väster och norr om slottet. Stengärdesgården var planerad att sträcka sig längs utsidan av trädgården. Möjligen går det att tolka det som att den på bilden är markerad genom bredare streck och följer trädgårdens kanter på tre sidor, dock ej norra sidan.

2.3.2 Arbetsledande roll

I de brev som Piper skriver till direktör Ryting blir det tydligt att det var hon som var byggherre. Det blir också tydligt att hon hade stort förtroende för Ryting och att han var hennes högra hand i de byggprojekt som företogs på slottet och alunbruket. Den 7 augusti 1741 skriver Piper till Ryting att hon har skickat trädgårdsmästaren Jean Limburg de 3-4 milen från Krageholm söderut till Andrarum för att han ska kunna informera direktören om ”trädgårdsplatsens utseende och utstakning vid det Nya huset. När platsen blivit utstakad på alla tre sidorna runt huset ber jag också att den ska bli inringad av en stengärdesgård. Planeringen av trädgården får sedan påbörjas.” (bilaga 7). Många gånger lämnade hon dock åt Ryting att själv fatta beslut eller avgöra hur problem skulle lösas. I fråga om stengärdesgården runt trädgården är hon i brev den 29 september 1741 tydlig med hur hon vill att den ska utformas: ”Stengärdet måste bli väl grundat och uppsatt [...] Stengärdet måste för att utgöra ett stängsel vara 3 alnar högt och ha en i proportion lämplig bredd” (bilaga 5). Vad den lämpliga bredden är överlämnar hon dock åt Ryting att fastställa. Brevet är undertecknat på Krageholm, liksom de flesta andra breven, och kanske var det orsaken till att hon överlät till Ryting att avgöra vad som var en lämplig bredd till den av henne valda höjden – han var direktör på alunbruket och därmed närmare Christinehof och verkar av allt att döma få ansvar för många av de uppgifter som krävde att man var på plats.

Vad gäller val av arbetskraft så verkar detta vara uppdelat mellan Piper och direktör Ryting. I fråga om i alla fall delar av arbetsstyrkan vid slottsbygget så var det däremot byggmästare Mockelten som bestämde. Hur Mockeltens arbete med att bygga slottet gick till finns det ingen information om i breven, men det framgår i brev daterat den 29 september 1741 att när han var färdig med slottet så flyttade han därifrån ”med sitt folk” (bilaga 5). Av det kan vi dra slutsatsen att han åtminstone hade en del egen personal med sig som arbetade med byggprojektet. Det finns en bekymrad ton i brevet då Piper skriver till Ryting att ”Detta kan jag inte hindra honom från att göra eftersom han överlämnat husbyggnaden, vilket, som Gud vill, skall ske den 7 nästkommande oktober.”. Antydning om att hon hade önskat att byggmästaren inte skulle lämna bygget verkar bero på att stengärdesgården, ”som skall tjäna som säkerhet för det nu oboboda huset mot elaka människor och annat löst folk, som kan skada det” (bilaga 5), inte är färdigbyggd än. I samband med brevet till Ryting sätter hon också ned foten mot honom: ”För att få lugn runt huset kan jag omöjligt undgå annat, än att göra hr Direktören påmind om nämnda stengärde och att det samma, utan dröjsmål, måste bli färdigt så, som hr Direktören har försäkrat mig” (bilaga 5).

Utöver beslut om stengärdesgårdens bredd ombeds Ryting i breven sköta förhandlingar med hantverkare, bönder och hantlangare, se till att material körs fram i rätt tid och verkställa beslut om ändringar som Piper meddelar. Den 11 juni 1742 skriver hon till Ryting att hon har glömt att berätta för honom hur hon vill inrätta magasinet:

Jag kommer ihåg att ha gett mitt samtycke till att upplåta rum för de anställda vid magasinet, men vid närmare eftertanke håller jag detta olämpligt framför allt med tanke på eldsvåda. Därför beslutar jag i stället att en lämplig byggnad uppförs separat för bokhållare och byggs mitt emot

magasinet. Därför ber jag herr Direktören se till att det inte muras upp någon skorsten i magasinet De rum som varit avsedda för de anställda kan i stället utnyttjas i magasinet. (Bilaga 7)

Ytterligare en ändring meddelades den 7 september 1742 (bilaga 8). Då informerar hon Ryting om att hon vill skjuta upp arbetet med stengärdesgården runt slottet till våren 1743, och han ombeds i stället att sätta upp ett risgärde runt platsen så att det inte står helt öppet över vintern. Även om Piper delegerade en del av beslutsfattandet till Ryting så är hon tydlig med att hon vill veta vilka beslut som fattas. Inför arbetet med magasinhuset, vilket tas upp i brev den 23 december 1741 (bilaga 6), får Ryting ansvaret att förhandla lönerna med murarna, men hon skriver att vad de än kommer fram till så vill hon gärna vara underrättad om detta.

Figur 13: Var stengärdesgården har gått är oklart, men den nedre terrassen omsluts av den stödmur i sten som skulle kunna vara den stengärdesgård som omtalas i Pipers brev. Om så är fallet sträckte sig muren över 300 meter runt trädgården

Ryting ansvarar som sagt för en del av förhandlandet med de hantverkare som skulle ansvara för byggandet på bruket och stengärdesgården, men inför byggandet av magasinet väljer hon hantverkare själv, då hon meddelat timmerrmannen Nils Nilsson att han ska träda i tjänst vid magasinhuset. Det framgår att han ”arbetade här på gården förra sommaren” (bilaga 6), vilket skulle kunna innebära att han var på Krageholms gods där brevet är skrivet, hon verkar alltså nöjd med hans arbete. Troligtvis var det inte enbart på grund av hans yrkeskompetens som han anställdes för att utföra timmerarbete på alunbrukets magasin utan också för att han ingick i brukets personalstyrka. I boken *Andrarums alunbruk – Ur arkivens gömmor, om Verket och dess människor* framgår att han år 1752, alltså omkring tio år senare, var anställd som timmerman på bruket (Lagerstedt 2020, s. 141), och var troligtvis det redan då magasinet byggdes. Det verkar med andra ord som att Piper omgav sig med kompetens som hon hade förtroende för och återkommande gav uppdrag till.

Figur 14: Magasinet som omnämns i breven den 23 december 1741 och 11 juni 1742, samt den byggnad som byggdes för de anställda i bakgrunden. Precis som Piper önskade murades det inte upp några skorstenar i magasinet.

2.3.3 Ekonomi

Att Christina Piper var inblandad i de ekonomiska besluten syns tydligt i flera av de studerade breven. En fråga hon engagerade sig i var hur de anställda skulle avlönas. I brevet från den 29 september 1741 (bilaga 5) skriver hon till direktör Ryting att sten ska framföras inför bygget av stengärdesgården. Av formuleringen i brevet kan vi utläsa att stenen i första hand ska

framföras av bönderna, troligtvis frälsebönder, inom ramen för deras dagsverke eftersom Christina Piper också skriver att utöver vad bönderna klarar av så ska arbetskraft tas in mot betalning.

Stengärdet måste bli väl grundat och uppsatt. Det måste bli gjort på en gång. Därför måste en bra stenläggare, mot betalning, anställas. Tillsammans med detta skall, förutom vad bönderna kan klara av, stenen framföras mot betalning. Detta på bästa beting för att hålla kostnaderna nere. (Bilaga 5)

Den avlönade arbetskraften ska tas in på bästa beting, alltså en avtalad summa för en i förväg överenskommen arbetsuppgift, något som inte var helt ovanligt för frälsebönder vid tiden (Myrdal; Gadd 2000, s. 107). Frälsebönderna arrenderade jorden av adelspersonen som ägde den och en del i arrendeavtalet var att bonden skulle utföra arbeten på godset, så kallade dagsverken, vilket utgjorde den tyngsta pålagan på frälsebönderna (Cserhalmi 1998, s. 121). Arbetet med att framföra sten till muren var fortfarande pågående när Piper författade sitt brev den 23 december 1741 (bilaga 6) då hon skriver att hon under vintern vill att bönder från hennes tre gods (troligtvis Andrarum, Krageholm och Högestad) fraktar fram sten ”för omkostnadernas besparande”. Här skriver hon inte hur bönderna avlönas, men hon avslutar brevet med att framforslingen ska göras för att de när våren kommer ska kunna påbörja stengärdesgården. Hon konstaterar också att ”Om så inte sker kommer detta stengärde att bli allt för dyrt om jag dessutom skall betala stenen”:

Det skulle också vara mig kärt om hr direktören nu i vinter, vid kommande före, kunde ordna så att godsets bönder på alla tre gods kunde forsla sten till stengärdesgården vid Nya Huset. Detta för omkostnadernas besparande. De bör framföra vissa lass sten i en proportionell jämlikhet. Stenen skall läggas till reds på platsen, så när vårdagen kommer skall man kunna, mot betalning, sätta upp gärdesgården. Om så inte sker kommer detta stengärde att bli allt för dyrt om jag dessutom skall betala stenen. (Bilaga 6)

Detta skulle kunna tolkas som att framforslingen av sten från de olika godsens var billigare, eller gratis, jämfört med om hon skulle köpa in stenen.

I brevet från den 29 september 1741 (bilaga 5) meddelar Piper att en stenläggare måste anställas mot betalning för att uppföra stengärdesgården. Hon betonar också att det måste vara en bra stenläggare. I brev daterat den 7 september 1742 (bilaga 8) framgår att den stenläggare som anställdes för att göra stengärdesgården inte är nöjd med sin avtalade lön, 18 öre famnen (1 famn=1,78 meter), en lön som skulle bli en hel dagslön då han enligt egen utsago inte kunde bygga mer än en famn per dag under hösten och vintern.

Han [stenläggaren, min anm.] har själv berättat om detta och att han fram över, nu när dagarna blir kortare, inte klarar av att lägga mer än en famn om dagen på muren, som skall bli rejält bred, vilket inte förslår med den tid som står till buds. Dessutom skulle det vara nödvändigt att anställa två stycken hantlangare med dagslön, vilka med de kommande korta dagarna inte skulle kunna uträtta så mycket. Därför finner jag det bättre att uppskjuta arbetet med muren till nästa år om våren, då man (om gud vill) kan påbörja arbetet så mycket tidigare. (Bilaga 8)

I brevet daterat den 23 december 1741 framkommer att förhandlingen med de murare som arbetade med magasinet gjordes av direktör Ryting och att han ansvarade ”för allt som tillhör murmästarearbetets fortsättning. Det gäller bland annat anskaffade av nödvändig sten, kalkbränning i sinom tid och dylikt m.m. Rätt tid skall vara beaktad och materialet till hands för att arbetet skall fortskrida obehindrat.” (bilaga 6). Det blir också tydligt att det finns flera sätt att betala för arbetet:

Trots att jag inte känner till på vilket sätt man avtalat med murarna eller vad som hitintills brukligt är, antingen hr direktören låtit förhandla med dem i rusdrycker eller, mer eller mindre, betalar dem dagspenningar samt hantlangare och övrig nödvändig arbetskraft, vill jag gärna vara underrättad om detta innan arbetet börjar igen. (Bilaga 6)

Vad de kom överens om framgår inte, men brevet avslöjar att betalning kunde ske i rusdrycker, alltså i natura, i dagpenningar eller i en kombination av dessa. Ryting hade också ansvar att förhandla arbetslön med timmermannen Nils Nilsson. Ryting ska också tillsammans med kamreren bestämma ackordet för timmermannen vilket utgör den förtjänst han erhåller efter arbetet.

3 SLUTSATSER

I historieskrivningen om stormaktstiden och frihetstiden har ofta (adels-)männen lyfts fram som de primära aktörerna och den breda historieskrivningen om makt och stat har förmedlats i högre utsträckning än den enskilda individens historia. En orsak till detta är tillgången till källmaterialet: Det som det finns mycket källmaterial om tenderar att få mer utrymme, medan de enskilda individerna och händelserna får stå tillbaka eftersom det finns färre källor. Samtidigt kan de enskilda individerna och händelserna ge ett djup till den större bilden och göra den mer komplex – det är i mötet mellan mikrohistoria och makrohistoria som dåtiden tar form och blir tredimensionell.

Avsikten med denna uppsats har varit att nyansera och bredda historieskrivningen om byggandet under 1600- och 1700-talet, som många gånger handlar om staten, politik och om samhället som kollektiv, och att förstå vad som egentligen menas med att vara en ”byggande kvinna”. Att ge ansikte åt en aktörskategori som vanligtvis står i bakgrunden. För att göra detta belyses frågan på olika nivåer, från makronivå till mikronivå. På makronivå har några av förutsättningarna som skapat möjligheter och hinder för kvinnorna under perioden presenterats. Här presenteras hushållet som den minsta samhällsenheten, och att både kvinnor och män bör förstås utifrån deras roller i hushållet. Det var i hushållet som makarnas ramar i förhållandet till varandra och till samhället i stort sattes. Civilståndet var en avgörande faktor för handlingsutrymme och det som lyfts fram som den främsta anledningen till att kvinnor fick mer rum för handling var änkeskapet. Genom att bli änka kunde kvinnor få den främsta positionen i hushållet och nästan samma juridiska rättigheter som en man. Med det sagt innebar också änkeskapet att kvinnan fick ansvar för personalen och alla hushållets andra uppgifter, de som annars hade delats av båda makarna (Eriksson 2011, s. 201). En aspekt som inte direkt berörts i uppsatsen, men som var en grundläggande förutsättning för byggande, var den ekonomiska försörjningen. En börda som hamnade på kvinnan i det fall mannen gick bort.

Uppsatsens mikrohistoriska undersökning fokuserar på Christina Piper och hennes byggenskap under sju års tid. Beskrivningen av Christina Piper som byggherre är inte avsedd att representera *alla* kvinnliga byggherrar, utan bör ses som ett exempel på hur byggherrens roll och inflytande i byggprocessen kunde se ut. För att förstå hennes möjlighetsrum behöver också hennes äktenskap, alltså hushållet, beskrivas då det utgjorde ramarna som hon behövde förhålla sig till både gentemot sin make och samhället i stort. När maken gick bort blev Christina ansiktet utåt för hushållet och fick ökade juridiska rättigheter. Att hon blev änka gjorde också att hon inte längre bara innehade egendom utan även kunde disponera den som hon ville. Hennes byggenskap påbörjades dock tidigare, och förvärv och byggnation genomfördes redan när hennes make fortfarande levde men låg i fält och var krigsfånge. Det är klarlagt att han som hushållets överhuvud var den som formellt fattade besluten, alltså

signerade kontrakt eller genom fullmakt lät Christina fatta beslut i hans ställe. Hur mycket reell makt Christina själv hade att fatta beslut under den här tiden går inte att svara på, men vad som däremot är tydligt är att makens deltagande inte krävdes för att hon skulle kunna driva gods och egendom: Det fortsatte hon med oförtrutet även som änka och ända fram till sin död. Det framgår alltså att hennes ramar till stor del sattes av hennes civilstånd och roll i hushållet snarare än genom hennes kön.

För att besvara frågan om hur byggprocessen kunde se ut och vilken roll byggherren hade ges ett konkret exempel genom Christina Pipers byggenskap. Bilden av Christina som byggherre tecknas genom åtta brev skickade från henne till Ivar Ryting, direktör på Andrarums alunbruk. Breven är tematiskt presenterade för att fånga hennes inblandning i byggprocessens olika delar: Råmaterial och byggmaterial, arbetsledande roll och ekonomi. Byggenskap kräver sitt material och hur materialet hanteras blir i texten ett sätt att se Christinas engagemang som byggherre. Här framträder bilden av Christina som en engagerad och sakkunnig byggherre som inte bara ser till det färdiga resultatet, utan redan före byggprojektets start är mån om att rätt material ska användas på rätt plats och vid rätt tid. Angående hennes roll som arbetsledare kan vi se att hon är involverad i valet av anställda, men hon väljer också att delegera frågor som hon anser att direktör Ryting kan hantera. Av det som går att utläsa av breven verkar hon ha haft förtroende för Ryting och han verkar ha utgjort en slags högra hand för Christina, även om hon var tydlig med att hon ville ha information om de beslut som fattades av honom. Hennes inblandning i ekonomiska beslut är också intressant för att förstå hennes roll som byggherre. I byggherreskapet ingår att ”hålla i plånboken” så att säga, och i denna fråga verkar Christina ha varit angelägen om att det skulle gå rätt till. Här framträder tidens olika betalningssätt och hur de olika yrkeskategorierna städslades och betalades. Här framgår att tunga jobb, som att köra fram sten, utfördes av dagsverkesbönder medan arbeten med högre krav på kvalificerad kompetens utfördes av hantverkare som fick hjälp av hantlangare och att betalningen beslutades utifrån dessa olika roller.

De kvinnliga byggherrarna nämns många gånger i litteraturen som en bisats, utan någon närmare beskrivning av vad de åstadkommit. De fem kvinnor som lyfts fram i uppsatsen visar att flera kvinnliga byggherrar var verksamma under perioden, både genom bostadsbyggande och företagsbyggande. Listan hade kunnat göras längre, men underlagen är få, vilket är det problem som uppsatsen avser peka på. Uppgifterna som finns är få och spridda mellan många olika källor. I ett försök att samla kvinnliga byggherrar som blivit synliga under arbetet med denna uppsats presenteras de här i korthet:

- Beata Elisabet von Königsmarck
- Sophia Christina Lilliestierna
- Christina Sofia Stenbock
- Barbro Åkesdotter Natt och Dag
- Brita De la Gardie
- Elisabeth Cronström
- Görwel Christina Carlsdotter Gyllenstierna
- Catharina Bröms
- Catharina von Berchner
- Agneta Wrede
- Sofia Drake

Genom att lyfta fram de kvinnliga byggherrarna ges, precis som SOU:n *Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i historia* säger, en annan tyngdpunkt åt historieskrivningen och flyttar fokus från männen som norm till en större inkludering. Utöver detta ökar också möjligheten att ge en personhistorisk koppling till de byggnadsverk som uppförts eller färdigställt av kvinnor vilket är värdefullt vid kulturhistoriska värderingar, och ökar förståelsen för byggnadsverkens tillkomsttid.

Den kvinnliga byggherren och historieskrivningen om henne har varit en röd tråd genom hela uppsatsen, men förhoppningen är också att resultatet kan belysa mötet mellan byggherre och byggprocess. Många människor känner till namn på palats i Stockholm, såsom Bondeska, Wrangelska, Tessinska och Oxenstiernska palatset, och dessa är sällan svåra att härleda till de adelsmän som de namngetts efter. Både palatsen och adelsmännen, och ibland även arkitekterna, är kända för en intresserad allmänhet, men sällan berättas historien om hur det gick till i det första mötet dem emellan; när adelsmannen var byggherre och palatset endast var arkitektens tankar på en ritning, en knappt påbörjad byggprocess. I fallet med Christina Pipers byggherreroll så belyses endast små byggprojekt, men dessa får utgöra exempel på de beslut som behövde fattas, de uppgifter som behövde delegeras och de motgångar som kunde mötas. För historien om det stormaktstida byggandet är mer än adelsmän som pekar och arkitekter som ritar. Det är också löner som betalas ut i rusdryck, stenar som inte forslas fram i tid och stenläggare som inte är nöjda med sin lön. Och framför allt är det en historia om kvinnor och män som byggde sig en plats i historieskrivningen.

4 SAMMANFATTNING

Denna uppsats tar avstamp i en reflektion om historieberikthet och om hur kvinnliga byggherrar och byggprocesser under tidigmodern tid lyfts fram i den breda historieskrivningen. Syftet är att utifrån ett mikrohistoriskt perspektiv undersöka och belysa kvinnans roll som byggherre och hennes inblandning i byggprocessen i brytningen mellan stormaktstid och frihetstid. De två frågeställningarna som formulerats för att göra detta är *Vilka samhällseliga och juridiska förutsättningar fanns för kvinnor att driva en byggprocess?* Och *Hur kunde byggprocessen se ut och vilken roll hade byggherren i den?* Syftet och frågeställningarna är till för att synliggöra en del av det förflutna som sällan lyfts fram i den allmänna historieskrivningen. Arbetets teoretiska ramverk utgörs av det mikrohistoriska perspektivet. Med det mikrohistoriska perspektivet kommer också metoden, den mikrohistoriska undersökningen, där enskilda ledtrådar pusslas ihop till en helhet som får belysa individens koppling till den samhällseliga struktur som hen lever i. Källmaterialet bygger främst på åtta brev skrivna av adelskvinnan Christina Piper (1673–1752) till direktören på bruket hon ägde, Andrarums alunbruk. Med hjälp av dessa brev tecknas bilden av Christina Piper som byggherre och hennes inblandning i de byggprocesser som företogs under hennes ledning.

Undersökningen inleds med en granskning av det sammanhang som kvinnor verkade i utifrån sin roll i hushållet, samhällseliga faktorer som spelade in och utifrån juridiska aspekter som både utgjorde hinder och möjligheter för det byggandet. När sammanhanget är beskrivet följer en redogörelse för några av de mest framträdande kvinnliga byggherrarna samt vad de byggde. Undersökningen avslutas med en mikrohistorisk undersökning av Christina Piper som byggherre för att ge ett exempel på hur byggherrrollen kunde ta sig uttryck i byggprocessen. För att belysa hennes som byggherre granskas breven utifrån tre teman: arbetsledning, råmaterial och byggmaterial samt ekonomi. Som byggherre framstår Christina som en involverad byggherre i valet av anställda, hur de skulle betalas och hur arbetsfördelningen skulle ske. I vissa frågor överlät hon åt direktören på bruket att fatta beslut och han tycks ha varit en slags högra hand för henne, men hon ville veta vad han beslutade. Breven, i kombination med det som skrivits om henne, tecknar bilden av Christina Piper som en engagerad och sakkunnig byggherre, med insyn i alla beslut som fattades från byggprojektens start till dess slutförande. Utifrån undersökningen blir uppsatsens slutsats att Christina Pipers, och sannolikt alla de kvinnliga byggherrarnas, ramar till stor del sattes av hennes civilstånd och roll i hushållet snarare än av hennes kön. Det var när hon blev änka, och därmed hushållets överhuvud, som hon fick juridiska möjligheter att agera byggherre. Innan dess var det hennes make som, i alla fall på pappret, fattade de slutliga besluten.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Otryckta källor

Arkivmaterial

Arkivdigital. Högestads & Christinehofs Fideikomiss historiska arkiv – Andrarums alunverk. *Brev*. E1b:5, 1735-1751.

- Christina Piper – en kvinnas liv och skaparkraft (u.å.). *Arkivet för Christina Pipers brev*. Hämtade 2023-04-05: <https://arkiv.christinehofsloft.se/category/hela-christina-pipers-arkiv/>

Alvin – Plattform för digitala samlingar och digitaliserat kulturarv. De Geer & Barnekow (1768). *Dagbok öfwer en resa igenom åtskillige av rikets landskaper*. Uppsala universitetsbibliotek. Elektronisk resurs, tillgänglig 2023-05-16: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:alvin:portal:record-121220>

Tryckta källor

Andersson, Gudrun & Ågren, Maria (1996). Kvinnor och egendom under tidigmodern tid: forskningsläge och strategier. *Scandia (Lund)*. 62:1, s. 25-53. <https://journals.lub.lu.se/scandia/article/view/1104>

Aronsson, Peter (2004). *Historiebruk: att använda det förflutna*. Lund: Studentlitteratur

Artéus, Gunnar & Åmark, Klas (red.) (2012). *Historieskrivningen i Sverige*. [1. uppl.] Lund: Studentlitteratur

Bedoire, Fredric (2001). *Guldålder: slott och politik i 1600-talets Sverige*. Stockholm: Bonnier i samarbete med Konsthögskolans arkitekturskola

Bedoire, Fredric (2018). *Svenska slott och herrgårdar: en historisk reseguide*. [Reviderad utgåva] Stockholm: Bonnier fakta

Cserhalmi, Niklas (1998). *Fårad mark: handbok för tolkning av historiska kartor och landskap*. Stockholm: Sveriges hembygdsförbund

Ellehag, Claes (1998). *Palatsen i Stockholm under stormaktstiden*. Lund: Signum

- Gröndahl, Mia & Rietz, Helena (red.) (2021). *Makt och skaparkraft: en antologi om den makalösa Christina Piper*. Borrby: Gröndahl & Rietz
- Götlind, Anna & Kåks, Helena (2014). *Mikrohistoria: en introduktion för uppsatsskrivande studenter*. första upplagan Lund: Studentlitteratur
- Holmberg, Linn. & Hammar, AnnaSara (2017). Varför mikrohistoria? Om teckentydningens dragningskraft och historievetenskaplig transparens. *Historisk Tidskrift*. 137:3, 437-447. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-155434>
- Lagerstedt, Gert (2020). *Andrarums alunbruk: ur arkivens gömmor, om Verket och dess människor*. Brösarp: Gert Lagerstedt
- Ljunggren, Gustaf (1852-1863). *Skånska herregårdar*. Lund: Gleerup. Hämtad 2023-05-17 från: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:alvin:portal:record-80953>
- Manns, Ulla (2016). Historia och historieskrivning. Ingår i Lundberg, Anna; Werner, Ann (Red.) (2016). *En introduktion till genusvetenskapliga begrepp*. s. 77-81. Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning.
- Myrdal, Janken & Gadd, Carl-Johan (red.) (2000). *Det svenska jordbrukets historia Bd 3 Den agrara revolutionen: 1700-1870*. Stockholm: Natur och kultur/LT i samarbete med Nordiska museet och Stift. Lagersberg
- Norrhem, Svante (2007). *Kvinnor vid maktens sida 1632-1772*. [E-bok] Lund: Nordic Academic Press
- Norrhem, Svante (2010). *Christina och Carl Piper: en biografi*. Lund: Historiska media
- Planck, Brita & Steinrud, Marie (2017). Eliters privata brev som mikrohistorisk källa. *Historisk Tidskrift* 137:3, 463-474. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-151246>
- Revera, Margareta (1984). En barock historia: om den svenska 1600-talslyxen och dess plats i samhällsomvandlingen. I Ekstrand, Gudrun (red.) (1984). *Tre Karlar: Karl X Gustav, Karl XI, Karl XII*. Stockholm: Livrustkammaren
- SAOB (u.å.) *Bygga*. Hämtad 2023-05-19 från: <https://svenska.se/saob/?sok=bygga&pz=1>
- SAOB (u.å.) *Byggherre*. Hämtad 2023-05-19 från: https://svenska.se/saob/?sok=byggherre&pz=4#U_B4445_214436
- SAOB (u.å.) *Byggmästare*. Hämtad 2023-05-19 från: https://svenska.se/saob/?sok=byggm%C3%A4stare&pz=4#U_B4445_214708
- Sjöberg, Maria (2001). *Kvinnors jord, manlig rätt: äktenskap, egendom och makt i äldre tid*. Hedemora: Gidlund

Stadin, Kekke (2015). *Stånd och genus i stormaktstidens Sverige*. [E-bok]. Nordic Academic Press

SOU 2010:10. *Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i historia*. Hämtad 2023-06-03: <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2010/02/sou-201010/>

Svenskt biografiskt lexikon (SBL). *Ebba Brahe*. Hämtad 2023-05-16 från: <https://sok.riksarkivet.se/Sbl/Presentation.aspx?id=18040>

Svenskt biografiskt lexikon (SBL) (u.å.). *Marie Sophie De la Gardie*. Hämtad 2023-05-16 från: <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=17384>

Söderström, Rose-Marie (2009). *Bostadskultur, informationsflöden och hantverkare 1740-1820 med utgångspunkt i Bålby (Närke) och Skottsbergsgården (Blekinge)*. [Doktorsavhandling]. Lunds universitet, 2009

Taussi Sjöberg, Marja (1996). *Rätten och kvinnorna: från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talet*. Stockholm: Atlantis

Tigerstedt, Örnulf (1949). *Det ekar under valven: bilder och gestalter ur Hässelbyholms historia*. Stockholm: Fahlerantz & Gumaelius

Tosh, John (2011). *Historisk teori och metod*. 3. uppl. Lund: Studentlitteratur

Österberg, Eva (red.) (1997). *Jämmerdal och fröjdesal: kvinnor i stormaktstidens Sverige*. Stockholm: Atlantis

Elektroniska källor

BLF.se - Biografiskt lexikon för Finland (u.å.). *Tigerstedt, Örnulf*. Hämtad 2023-05-22 från: <https://www.blf.fi/artikel.php?id=4987>

Fläckebohistoria (u.å.). *Axholms forna slott på Braheholmen i Fläcksjön*. Hämtad 2023-05-23 från: <https://flackebohistoria.se/vara-efterforskningar/>

Norrhem, Svante (2018). *Ebba Brahe i Svenskt kvinnobiografiskt lexikon*. Hämtad 2023-05-12 från: <https://skbl.se/sv/artikel/EbbaBrahe>

Sjöberg, Maria (2018) *Maria Sofia De la Gardie i Svenskt kvinnobiografiskt lexikon*. Hämtad 2023-05-12 från: <https://skbl.se/sv/artikel/MariaSofiaDelaGardie>

Sjöberg, Maria (2021). *Margareta von Ascheberg i Svenskt kvinnobiografiskt lexikon*. Hämtad 2023-05-16 från: <https://skbl.se/sv/artikel/MargaretavonAscheberg0>

Svenska kyrkan (u.å.). *Österåkers kyrkobyggnad*. Hämtad 2023-05-16 från:
<https://www.svenskakyrkan.se/osteraker/osterakers-kyrkobyggnad>

Ullgren, Peter (2021). Beata von Yxkull (Pintorpafrun). i *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon*.

Hämtad 2023-05-16 från: <https://skbl.se/sv/artikel/BeatavonYxkull0>

FIGURFÖRTECKNING

Figur 1: Linnea Wessberg

Figur 2: Wikimedia Commons (u.å.). *Christina Piper, David Klöcker Ehrenstrahl*. Hämtad 2023-05-25 från:

https://sv.m.wikipedia.org/wiki/Fil:Christina_Piper,_David_Kl%C3%B6cker_Ehrenstrahl.png

Figur 3: Linnea Wessberg

Figur 4: Linnea Wessberg

Figur 5: Linnea Wessberg

Figur 6: Linnea Wessberg

Figur 7: Aveelen, Johannes van den (1702). *Palatia Illustrissimi et Excellentiss: Domini Comititis et Senatoris Caroli Piperi Holmiæ*. Hämtad 2023-05-16 från:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:suecia-8433992>

Figur 8: Aveelen, Johannes van den (170?). *Piperska trädgården på Kungsholmen*. Hämtad 2023-05-16 från: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:dig-10925830>

Figur 9: Aveelen, Johannes van den (1710) Sturefors occidentem versus i Dahlbergh, Erik. *Suecia antiqua et hodierna*. Hämtad 2023-05-22 från: https://suecia.kb.se/F/?func=find-b&request=001925933&find_code=sys&local_base=sah

Figur 10: Ljunggren, Gustaf (1852-1863). *Skånska herregårdar*. Lund: Gleerup. Hämtad 2023-05-15 från: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:alvin:portal:record-80953>

Figur 11: Linnea Wessberg

Figur 12: De Geer & Barnekow (1768). *Dagbok öfwer en resa igenom åtskillige av rikets landskaper*. Alvin – Plattform för digitala samlingar och digitaliserat kulturarv. Uppsala universitetsbibliotek. Hämtad 2023-05-16 från:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:alvin:portal:record-121220>

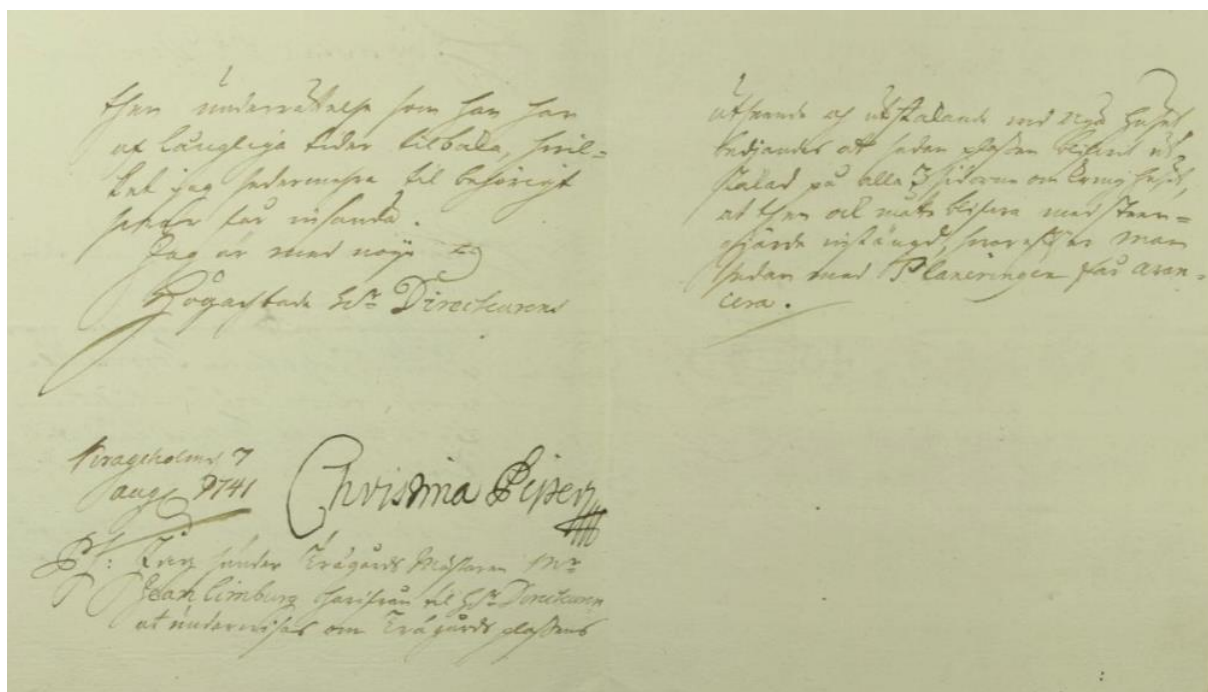
Figur 13: Linnea Wessberg

Figur 14: Linnea Wessberg

Figur 15: Arkivdigital. Högestads & Christinehofs Fideikomiss historiska arkiv – Andrarums alunverk. *Brev 7 augusti 1741*. E1b:5, 1735-1751.

BILAGOR

I bilagorna presenteras transkriberingen av de brev som studerats, först en transkribering som helt följer den ursprungliga stavningen och sedan följer transkriberingen som är omgjord till nutida svenska. Transkriberingarna är utförda av den ideella kulturföreningen Christinas Wänner inom ramen för arkivprojektet Christina Piper – En kvinnas liv och skaparkraft, med målet att transkribera Pipers korrespondens och renskriva till nutida svenska. Det är de renskrivna breven som ligger till grund för undersökningen. Breven i original finns i Högstads & Christinehofs Fideikomiss historiska arkiv.

Figur 15: Exempel på hur ett brev kunde se ut, här brev från 7 augusti 1741. (Bilaga 4)

Bilaga 1 – Brev 15 november 1735

Ursprunglig stavning:

”Herr Inspektor

Formedelst Hr Lagmannens bortowarande, har iag icke förän i aftons kunnat låta uttaga stämning på Hr Rosenkrantz, hwilken så mycket angelägnare är nu genast få communicerad, som terminen snart infaller, och man ogjärna will underkasta sig nya exceptioner. Hr Inspektoren behagade förthen skuld ofortöwat företaga den anstalt at någon betient afreser till Hr Rosenkrantz och öfwerlämnar honom en vidimerad copia af stämningen, samt en afskrift af inquisitionen, emot Hr Rosenkrantzes attest, på scrif:e original stämninges hwilken iag måste hafwa tillbaka afskrifterne kunna wid Bruket af Arsenius förfärdigas medan Betienten gör sig resefärdig, och så snart han kommer tillbaka väntar iag stämning jemte Hr Inspektorens bref genom expré. Af denne långvariga och starcka stårmen har man funnit på desse Mine skogar, mångfaldigt wind(fäll)e och som på mine andre skogar kring Bruket, i änmer skada lærer wara timmad så förmodar iag och att Hr Inspektoren alfwarsamligen tillhåller Betienterne dermed hafwa upseende så att windefället må komma till min nytta, deraf något, tillräckeligt förråd kunde upslås, framkiöras och upsätias på Eljaröd, till min framdeles förnödenhet, och det öfriga användas till Bryghuset. Emedlertjd väntar iag Hr Inspektorens underrättelse, huru högt (windfälle) kan skattas iag (förblifwer) med nöje

Hr Inspektorens
Krageholm d. 15
Januarii 1735
Tienstwilligste
Christina Piper”

”Herr Inspektor

På grund av att herr Lagmannen varit borta, har jag inte förrän i afton kunnat låta ta ut en stämning på herr Rosenkrantz. Det är mycket angeläget att nu genast få ett yttrande eftersom ordinarie ting snart infaller. Man vill ju ogärna finna sig i nya ändringar. Därför ber jag herr Inspektoren att utan dröjsmål ordna så att någon betjänt reser till herr Rosenkrantz och överlämnar en bestyrkt kopia av stämningen samt en avskrift av granskningen av herr Rosenkrantz inlaga. På den skrivna originalstämningen vill jag ha tillbaka avskrifterna. Dessa kan skrivas av Arsenius på Bruket medan betjanten gör sig resklar. Så snart han återkommit väntar jag på att skyndsammast få stämningen tillsammans med herr Inspektorens brev. Av den långvariga och starka stormen har man funnit många vindfällena på mina skogar, och kring Bruket är de än mer skadade och lär vara räknade. Jag förmodar att herr Inspektoren på det allvarligaste tillsäger betjanten att vara uppmärksam på detta, så att vindfällena må komma mig till nytta. Av dessa kan en del sågas upp, köras fram och som ett tillräckligt förråd lagras på Eljaröd till min framtida användning. Resten kan användas till brygghuset.

Under tiden väntar jag på herr Inspektorens underrättelse om hur högt vindfällena kan värderas. Jag förblir med nöje

Herr Inspektorens
Tjänstvilligaste
Krageholm d. 15
Christina Piper
Januari 1735”

Bilaga 2 – 13 januari 1736

Ursprunglig stavning:

”Högtährade Hr Inspector

Utaf de Discourser som Hr Majoren Beck haft med min högtährade Kjåraste Hr Sohn om Torups utbrytning, har jag ungefårligen förstådt at herrar Beckarne gjerna læra wehla denna gången ewitera slut, om de förmå eller tiltro sig, nu som senast skjedde, uti Bytes affairen, fast Hr Majoren så Directe ej yttrat hwad han ellr dess Syskon föra i skjöetet. Nu som jag har Hr wice Presidenten Silfwerschiöld hos mig at uti denne så wåhl som andra angelågheter rådföra mig, så woro mig högst nödigt weta: om Hr Inspectoren sedermera antingen sjelf eller genom någon annan fådt förnimma något af deras förehafwanden nemblingen till hwad de sig kunna hafwa, til en eller annan, i denna Sak yttrat: antingen de wehla fullgjöra bytet eller intet, eller huru herrar Beckiske Interessenterne sinnade äro til det nu förestående: samt om de antingen förskaffat sig, eller tänke förskaffa sig, goda män, af hwilka de læra blifwa, med mehra. Skulle Hr Inspectoren ock inte hafwa förmärckt något, men antingen Directe eller in directe ännu kunna underrätta sig, dock på sådant sätt som intet förmärkes af hwad man påsyftar, woro det mig ganska kjårt til at ock ungefårlig rätta mig derefter förut, innan det kommer til sjelfwa gjerningen. uti detta föreseer jag mig Hr Inspectorens försichtige utforskande samt wäntar ju förr ju häldre benåget swar. Sedermera som jag hördt at Hr Inspectoren intet kan framskaffa så mycken steen som årnadt warit til grundwalens och kjållrarnes förfårdigande detta åhr; Så har jag allenast wehlat weta om Hr Inspectoren då i höst årnar gjöra någon begynnelse med stenens fram förande, eller han will låta der med til wintern anstå? För min dehl skulle jag tyckja at om begynnelsen skjedde i höst dermed, så woro det så mycket mera awancerat til wintern då resten kunde framskaffas, än om med all stenens framförande skulle up skjutas till Wintern, då för mycket arbete tilstötte på en gång: Om derföre Hr Inspectoren årnar antaga folck och förskaffar nödiga hästar, som han wet, nu i höst til detta förestående, eller om han ock der med finner nödigt dröija deer jag åfwen wåhl få weta? Såsom jag med nöije stedse är

Högtährade Hr Inspectorens

Krageholm d 13

Tienstwildig

(?) 1736

Christina Piper”

Nutida svenska:

”Högt årade Hr Inspektor.

Från de samtal som herr Major Beck haft med min högt årade och kåre son om avstyckningen av Torup, tror jag mig ha förstått att herrar Beck den här gången gärna vill undvika ett avslut, om de kan eller tror sig kunna, vilket senast hände i bytesaffären, fast herr Majoren ej klart

sagt vad han eller syskonen har för avsikt. Efter som jag nu har vice presidenten Silfwerschiöld här för att råda mig i denna så väl som andra angelägenheter, så skulle jag mycket gärna vilja veta om herr Inspektoren, antingen själv eller genom någon annan, fått reda på om deras förehavanden, nämligen vad de till en eller annan kan ha yttrat i detta ärende, antingen de vill fullgöra bytet eller ej, eller hur herrar Becks intressenter ställer sig till den nu förestående affären, samt om de antingen anlitar eller tänker anlita gode män, vilka de kan tänkas vara. Skulle herr Inspektoren inte ha lagt märkt till något men ändå direkt eller indirekt kunnat skaffa sig upplysningar till detta, men på ett sådant sätt att det inte märks, vad man syftar på, så skulle det vara bra för mig att kunna ta hänsyn till, innan det kommer till själva avslutet. I den här saken ser jag fram emot herr Inspektorens försiktiga sondering och väntar svar, ju förr desto bättre. Vidare har jag hört att herr Inspektoren inte kan köra fram så mycket sten, som var tänkt, till färdigställandet av grunden och källarna nu i år. Då vill jag bara veta om herr Inspektoren nu i höst tänker börja köra fram sten, eller om han låter det bero till vintern? För min det skulle jag tycka att om man i höst börjar köra fram sten skulle det leda till att arbetet hade framskridit till vintern, då resten av stenen kunde köras fram. Om all framkörsel uppskjuts till vintern så blir det mycket arbete som måste ske på en gång. Jag ber därför att få veta om herr Inspektoren ämnar anställa folk och skaffa de hästar, som han vet behövs till detta i höst, eller om han finner det nödvändigt att vänta med det.

Jag förblir med nöje som alltid
Högt ärade Hr Inspektorens
Krageholm d 13 Tjänstvilliga
(?) 1736
Christina Piper”

Bilaga 3 – 28 oktober 1740

Ursprunglig stavning:

”Högtährade hr. Inspector

Jag har med särdeles nöje förnummit huru som landtmätaren icke allenast ganska prompt, igenom hr inspectorens goda anstaltande kom til bruket at förrätta afmätningen utan och at han gjenast kommit i arbete och dagel. continuerar til des thet blifwer til slut. Och som sådant alt, jämwäl lättar min oro, och befodrar min angelägenhet i Stockholm så måste jag yttra för hr. inspectoren mit nöje och tjersta tanka för så prompt och precis beställande i detta måhl. Beträffande eketimret som ligger sågat wid sågqwarnen berättar hr inspectoren at inspectoren Kröhl fådt min befallning til at efter handen afhemta det när des bönder från gådarne därunder föra upp spannemål til värket, således kommer det i behåld där. Men emedlertid behagade hr. Inspektorn låta mig weta huru mycket, och af hwad sort där är såsom af stålpar fotträ, lägde och löshult, uppå en specification, af sådant wid tilfalle när hr. inspectoren skrifwer mig till. Alt för gjerna hade de 6 st: kjöre hästarna skolat få gå här på gårdarne öfwer wintern, efter hr. inspectoren berättar dem wara så goda at the förtjäna forderet och kunna nytjas et annat åhr will gud; men sannerl? är här därtill, för myckenhet av af utgångs stoen ingen lägenhet. Dock på thet the ej måge förfaras skall hr. inspectoren få sända dem til Eljaröds gård, at stå där på halm och agnar öfwer wintern i huus, jemte andra fodercreatur som jag värnar låta där emottaga. Hwilket inspectoren Brock skall få befallning om til efterrettelse. I öfrigt wäntar jag få weta huru snart landtmätaren blifwer färdig, med arbetet och 2ne? lika lydande cartor, hwaraf ehn blifwa från mig upsänd til Stockholm och den andra hos mig .. liggande. Jag är altid och med särdeles nöje

Högstährade hr Inspectorens
Tjänstwilligaste
Christina Piper
Krageholm 28 octob. 1740”

Nutida svenska:

”Högtärade hr. inspektor.

Jag har med särdeles nöje förnummit huru som lantmätaren icke allenast ganska prompt, igenom hr inspektorens goda anstaltande kom till bruket at förrätta avmätningen utan och att han genast kommit i arbete och dageligen continuerar (fortsätta) till dess det bliver till slut. Och som sådant allt, jämväl lättar min oro, och befodrar min angelägenhet i Stockholm så måste jag yttra för hr. inspektoren mitt nöje och kärasta tankar för så prompt och precis beställande i detta mål. Beträffande eketimret som ligger sågat vid sågqvarnen berättar hr inspektoren att inspektoren Kröhl fått min befallning till att efter handen avhämta det när dess bönder från gårdarna därunder föra upp spannmål till värket, således kommer det i behåll där. Men emellertid behagade hr. inspektoren låta mig veta huru mycket, och av vad

sort där är såsom av stålpar fotträ, lägde och löshult, uppå en spification, av sådan vid tillfälle när h. inspektoren skriver mig till. Allt för gärna hade de 6 st: kjörehästarna skolat få gå här på gårdarna över vintern, efter hr. inspektoren berättar dem vara så goda att de förtjäna fodret och kunna nyttjas ett annat år vill gud; men sannerligen är här därtill, för mycket av utegångs ston ingen lägenhet. Dock på det de ej skall förfaras skall hr. inspektoren få sända dem till Eljaröds gård, att stå där på halm och agnar över vintern i huus, jämte andra foder kreatur som jag värnar låta där emottaga. Vilket inspektoren Brock skall få befallning om till efterrettelse. I övrigt väntar jag få veta huru snart lantmätaren bliver färdig, med arbetet och 2ne lika lydande cartor, harav en blir från mig uppsänd till Stockholm och den andra hos mig.. liggande. Jag är alltid och med särdeles nöje

Högstärade hr Inspectorens tjänstvilligaste
Christina Piper
Krageholm 28 octob. 1740”

Bilaga 4 – 7 augusti 1741

Ursprunglig stavning:

”Högachtade Hr Directeur

Här innelyckt öfwersändes den act som i går från Christianstads Landshofdinge Embete inkom angående Kyrkjoherden Torrens klagomål öfwer Prästerättigheternes förhållande af Torups gård til Raflunda församling, med tjenstel. begjåran Hr Directeuren behagade upsätja hwad ther på swaras bör, i anledning af then underrättelse som han har af långliga tider tillbaka, hwilket jag sedermera til behörigt swar får insända.

Jag är med nöije
Högachtade Hr Directeurens

Christina Piper
Krageholm 7
aug. 1741

PS: Jag sänder Trägårds Mästaren Mr. Jean Limburg harifrån til Hr Directeuren at underwisas om Trägårds plassens utseende och utstakande wid Nya Huset bedjandes at sedan plassen blifwit ut stakad på alla 3 sidorne om kring huset, at then ock måtte blifwa med steengjärde instängd, hwarefter man sedan med Planeringen får avancera.”

Nutida svenska:

”Högaktade herr Direktör

Bifogat översändes akten angående Kyrkoherde Torrens klagomål över prästrättigheterna i förhållande till Torups gård och Ravlunda församling, som i går anlände från Landshövdingeämbetet i Kristianstad. Jag får vördsamt be att herr Direktören tar fram ett förslag till svar med hjälp av den information som han sedan länge har, så att jag därefter kan skicka in ett officiellt svar.

Jag är med nöje högaktade herr Direktörens
Christina Piper
Krageholm, den 7 augusti, 1741

PS: Jag skickar Trädgårdsmästare Jean Limburg härifrån till herr Direktören så att han kan bli informerad om trädgårdsplatsens utseende och utstakning vid det Nya Huset. När platsen blivit utstakad på alla tre sidorna runt huset ber jag att den också ska bli inringad av en stengårdsgård. Planeringen av trädgården får sedan påbörjas.”

Bilaga 5 – 29 september 1741

Ursprunglig stavning:

”Högachtade Hr Directeur

Det hafver Byggmästaren Mokelten gifwit til kjänna huruledes han nu mera aldeles gjort ifrån sig arbetet wed Nya Steenhuset, och således färdig med sit folck at flyttja derifrån i desse dagar hwilket jag honom ej förhindra kan, sedan han husets byggnad ifrån sig lefwererat hafwer som will gud d 7 nästkde Octob. skje skall. Men som det tjänar till huusets säkerhet för elaka Menniskor och annat löst partie som kan göra det skada, nu då det så obebodt bliffr och det låfwade Steengjærdet, efter Trädgårdsmästarens utstakning blifwer färdigt uti innewarande höst, hwarpå jag, emot förmodan, förnimmer ingen begynnelse ännu wara gjord; Ty har jag, för at få fred omkring huset, omöjeligen kunnat undgå at härigenom göra hos Hr Directeuren nödig påminnelse om bemelte steengjærde, och at thet samma ofördröjeligen måtte blifwa förfärdigat, såsom Hr Directeuren mig försäkradt. Ty om jag än sätter et partie folck uti huset för at wackta det samma, öfwer wintern, såsom nödigt är, så står ändå huset blådt och bart på wida fältet utan ringaste stängsell, med mindre icke bemte Steengjærde blifwer upsatt, såsom omtalt warit. Detta steengjærde måste ock så wähl satt warda, at det blir et gjordt arbete på en gång, hwarföre en god Stenläggare, för betahlning, thär til tagas måste, jämte det at stenen för betahlning framföras får efter nogaste betingning, förutan hwad Bönderna kunna derwid uträtta til at menagera Omkostnaden. Steengjærdet måste wara så framt det skall göra någon stängsel, 3 ahlr högt, och hafwa derefter proportionerad foth, som Hr Directeuren behagade ordinera, samt arbetet genast låta i wärcket ställa. med påminnelser til Hr Secreteraren Corsell angde Malmström är jag ganska wähl nöjd. Har ock icke eller wid Skogsdehningens förrättande i Äfweröd at ärindra då mit Interesse derwid blifwit til alla dehlar obserwerat, utan härmed förklarar mit nöje deröfwer. Angående mötet d 26 8br på Torup har jag jämwäl tilskrifwit Inspectoren Brock som derefter lærer rätta sig. Jag förblifwer stedse och med nöje

Högachtade Hr Directeurens

Tjenstwilliggsta
Christina Piper
Krageholm 29
Sept: 1741”

Nutida svenska:

”Högaktade herr Direktör

Byggmästare Mokelten har meddelat att han nu är helt klar med arbetet vid Nya Stenhuset och således klar med att i de närmaste dagarna flytta därifrån med sitt folk. Detta kan jag inte

hindra honom från att göra eftersom han överlämnat husbyggnaden, vilket, som Gud vill, skall ske den 7 nästkommande oktober. Men stengärdet, som skall tjäna som säkerhet för det nu obebodda huset mot elaka människor och annat löst folk, som kan skada det, är inte färdigt. Stengärdet var lovat efter trädgårdsmästarens utstakning att vara färdigt innevarande höst. Mot förmodan erfar jag att man ännu inte påbörjat det. För att få lugn runt huset kan jag omöjligt undgå annat, än att göra hr Direktören påmind om nämnda stengärde och att det samma, utan dröjsmål, måste bli färdigt så, som hr Direktören har föräkrat mig. Även om jag låter några bo i huset för att vakta det över vintern då det är nödvändigt, står det ändå helt öppet och oskyddat på det öppna fältet, utan ringaste stängsel om inte stengärdet blir uppsatt så som man lovat. Stengärdet måste bli väl grundat och uppsatt. Det måste bli gjort på en gång. Därför måste en bra stenläggare, mot betalning, anställas. Tillsammans med detta skall, förutom vad bönderna kan klara av, stenen framföras mot betalning. Detta på bästa beting för att hålla kostnaderna nere. Stengärdet måste för att utgöra ett stängsel vara 3 alnar högt och ha en i proportion lämplig bredd, som herr Direktören kan fasställa samt att genast sätta igång arbetet. Med påminnelsen till herr Sekreteraren Corsell angående Malmström är jag ganska nöjd. Jag har heller inte något att erinra vad det gäller förrättandet vid skogsdelningen i Everöd, eftersom mina intressen där till alla delar uppmärksammats. Jag förklarar mig helt nöjd med detta. Angående mötet på Torup den 26 oktober har jag även skrivit till Inspektör Brock, som lär rätta sig efter detta. Jag förbliver alltjämt med nöje

Högaktade herr Direktörens

Mest tillmötesgående
Christina Piper
Krageholm 29
Sept:1741”

Bilaga 6 – 23 december 1741

Ursprunglig stavning:

”Högachtade Hr Directeuren

I anseende där til att wintren med snö och frost tyckes wilja alt mehr och mehr tillsättja, lemnar jag til Hr Directeurens goda gjöromåhl, huruwida med arbetet wid ahlunbruket fortfares kan så, at omkostningarne som wintern kan i et eller annat förekommande måhl förorsake, icke må öfwertiga sjelfa ahluntilwärkningen i denna tiden på Åhret, hwaraf tilförene, icke längesedan, någon kjänning warit. Ingen ting fagnar mig mehra än at höra huru med Magazins huset, som en så angelägen ting wid Bruket anseenligen skall hafwa awancerats, men som oachtadt mig icke är bekant huru ock på hwad sätt med murkarlarne accorderat är, eller hwilka som där hit intils brukade äro, antingen Hr Directeuren låtit accordera med dem i Rus eller ock betahlar dem dagspenningar mehr eller mindre med deras handtlangare och ofrige derwid nödige arbetsfolk, hwarom jag innan arbetet åter igen begynner gjerna will wara underrättad näst det at jag ganska närligen wil hafwa recommender at samma arbete så bittida i full gång näst kommande wahrdag som det sig någon sin gjöra låter, på thet at dette Magazins huus med första som skje kan, kunde blifwa färdigt. Jag har tillsagt timmermannen Nils Nilsson, som i förledne sommar arbetade här på gården, att emottaga Timmermens arbetet wid bemelte Huus, hwilket jag härigenom will låta Hr Directeuren weta, på thet han desförinnan med honom kan Accordera om arbetslönnen: twistandes icke uppå at ju alt Timmer wärket redan famskaffat är och således, wid förefallande arbete, til hands, och lemnar för öfrigit till Hr Directeurens och Hr Cammereraren Brommés egit goda gjöromohl hwad Accordet med Timmermannen widkommer efter den förtjänst som honom för det arbetet tilkomma kan: jemte det att jag drager thet förtroende til Hr Directeuren at alt hwad som til muremästare arbetets fortsättjande, såsom med nödig steens fram skaffande, kalks brennande i sinom tid och dylikt mehra, sin rätta tid warder iachttagit och til hands, til arbetets obehindrade fortgång. Det skulle ock wara mig kjärt om Hr Directeuren nu i winter wid infallande före så låter anstalta att gods bönderne på alla 3 godsens, til omkostningarnes besparande på det anbefalte steengjærdet kring om Nya Huset, få framföre uti en proportionerad jämelikhet dem emellan wissa lass steen, och lägga tilreds på platsen, så att när wårdagen kommer steengjærdet då kan uppsättjas för betahlning, annars kommer detta steengjærde mig på alt för dryg bekostnad, om jag tillika stenen betahla skall.

Med nöje stedse förblifwande

Högachtade Hr Directeurens weta

Tienstwildigaste

Christina Piper

Krageholm 23

Decemb:1741

PS: Malmström och Troberg hafwa nu warit här, wid hwilket tilfalle jag förbättradt theras

löhn och Character, som Hr Directeuren tilfarene är bekant men jag nu herigenom will låta Hr Directeuren weta.”

Nutida svenska:

”Högaktade hr Direktör

Med hänseende till att snö och frost tycks vilja tillta mer och mer, lämnar jag åt direktörens goda omdöme att avgöra om arbetet vid alunbruket kan fortsätta så, att omkostnaderna, som av olika skäl kan stiga vintertid, inte överstiger själva aluntillverkningen under denna period. Av dylikt har vi inte känt av på länge. Ingenting glädjer mig mer än att höra hur det går med Magasinhuset. Det är en så angelägen sak vid bruket, så att det skall ha avancerat ansenligt. Trots att jag inte känner till på vilket sätt man avtalat med murarna eller vad som hitintills brukligt är, antingen hr direktören låtit förhandla med dem i rusdrycker eller, mer eller mindre, betalar dem dagspenningar samt hantlangare och övrig nödvändig arbetskraft, vill jag gärna vara underrättad om detta innan arbetet börjar igen. Ganska snart efter vill jag ha rekommenderat att samma arbetsstyrka är i full fart nästkommande vardag och det så tidigt som det låter sig göras. Detta Magasinhus skall kunna bli färdigt så fort det bara går. Jag har sagt till timmermannen Nils Nilsson, som arbetade här på gården förra sommaren, att han skall träda i timmermans arbete vid nämnda hus. Detta vill jag här med låta hr direktören få veta, så att han i tid kan diskutera arbetslönen med honom. Bråka inte om att allt timmerverk redan tagits fram och således finns till hands vid kommande arbete. För övrigt lämnar jag till hr direktörens och kamrer Broomés eget goda arbete vad ackordet med timmermannen beträffar. Det blir den förtjänst han efter sitt arbete kan erhålla. Jämte detta lämnar jag mitt förtroende till hr direktören för allt som tillhör murmästarearbetets fortsättning. Det gäller bl.a. anskaffande av nödvändig sten, kalkbränning i sinom tid och dylikt m.m. Rätt tid skall vara beaktad och materialet till hands för att arbetet skall fortskrida obehindrat. Det skulle också vara mig kärt om hr direktören nu i vinter, vid kommande före, kunde ordna så att godsets bönder på alla tre godsen kunde forsla sten till stengärdesgården vid Nya Huset. Detta för omkostnadernas besparande. De bör framföra vissa lass sten i en proportionell jämlighet. Stenen skall läggas till reds på platsen, så när vårdagen kommer skall man kunna, mot betalning, sätta upp gärdesgården. Om så inte sker kommer detta stengärde att bli allt för dyrt om jag dessutom skall betala stenen.

Med nöje förblir jag alltid
högaktade hr direktörens
Krageholm 23
mest tillmötesgående
Decemb:1741
Christina Piper

P.S.

Malmström och Troberg har varit här i dag. Vid detta tillfälle förbättrade jag deras lön och

tjänstegrad, som hr direktören tidigare kände till. Men med detta vill jag låta hr direktören veta”

Bilaga 7 – 11 juni 1742

Ursprunglig stavning:

”Sedan min hemkomst ärindrar jag mig hafwa förgätit berätta herr Directeuren min willia angående Magazin husets inrättning. Jag påminner mig hafwa samtyckt rumsindelning för Betienter wid Magazinet, men wid närmare eftersinnande, håller iag detta ganska otänligt, förmånligast för eldswåda skull, utan faställer härigenom heldre, att en tienlig byggnad inrättas särskilt och bygges gent emot Magazinet för Bokhållare, så att herr Directeuren förthenskull behagade föranstalta att ingen skorsten i Magazinet upmuras, kunnandes rummen som varit ärnad till eg:e för Betienter, i det stället nyttias och brukas till Magazinet. Innan detta framkommer, förmodar jag murgesällen, Carl Nyman wara på hitresanigen, men i annan händelse, behagade herr Directeuren genast och i samma stund drifwa honom hit.

Iag är med nöje
Hr Directeurens
Tienstwilligaste
Christina Piper
Krageholm
d 11 Junii
1742”

Nutida svenska:

”Efter min hemkomst erinrar jag mig att ha glömt berätta för Herr Direktören om hur jag vill inrätta magasinshuset. Jag kommer ihåg att ha gett mitt samtycke till att upplåta rum för de anställda vid magasinet, men vid närmare eftertanke håller jag detta olämpligt framför allt med tanke på eldsvåda. Därför beslutar jag i stället att en lämplig byggnad uppförs separat för bokhållare och byggs mitt emot magasinet. Därför ber jag herr Direktören se till att det inte muras upp någon skorsten i magasinet. De rum som varit avsedda för de anställda kan i stället utnyttjas i magasinet. Jag förmodar att murargesällen Carl Nyman är på väg hit igen, innan brevet kommit fram, men i annat fall ber jag herr Direktören genast se till att han kommer hit.

Jag förblir med nöje
Herr Direktörens
Välvilligaste
Christina Piper
Krageholm d. 11 juni, 1742”

Bilaga 8 – 7 september 1742

Ursprunglig stavning:

”Högackad herr Directeur!

Af Hr Directeursens bref med stenläggaren Datt: d: 5: hujus finner iag att en ansenlig hoper med sten; till sten muren kring om Trägården wid Nya herre gården skall nu wara fram kiörder, som ock att der med ännu Continueras, är mycket wäl, ock som iag äfwen der af ser att stenläggaren ej finner sig wäl komme uth med dett giorda accord till 18 öre fambnen dett han ock siellf nu berättat, ock att han ej tilltror sig hädaneffter nu när dagarne blifwa kortare siellf annars kunna upplägga mer än en fambn om dagen af den Muren som skall wara fullkommelig dryg ock hög, som ej will mycket förslå nu på en så liten tijd som wäderliken kan foga sig, hwar till ock nöd wendigt skall fordras 2ne st:n handtlangare som äntelg. Måste legas för daglöhn, ock i desse tillstundande korta dagar ej kunna särdeles uthrätta; Ty finner iag bättre att i åhr up skiuta med denne Murens uppläggande, till näst kommande åhr då man /will gud/ så mycket tidigare i wåhrdagen kan giöra en begynnelse, då ock dagarne tilltage att dett kan löhna arbetet med leetje är wäl att dett Continuerar med stenens fram kiörsel så der till kan wara tillräckelig sten. Elliest bedes ock att Hr Directuren nu i effterhöst wille låta denne Plattzen instänga med ett Rijsgjärde på dett att ej omkring herre gården i Winter må stå så alldeles öppet, hwar med städse förblifwer Hr Directeursens

Krageholm d:7. Tienstwilligeste

Septem 1742.

Christina Piper”

Nutida svenska:

”Högaktade herr Direktör!

Av herr direktörens brev till stenläggaren av den 5:e dennes ser jag att en ansenlig mängd sten till muren runt trädgården vid Nya Herrgården nu skall vara framkörd. Att man fortsätter med detta är mycket bra, även om jag från brevet ser att stenläggaren inte är nöjd med det överenskomna ackordet av 18 öre famnen. Han har själv berättat om detta och att han fram över, nu när dagarna blir kortare, inte klarar av att lägga mer än en famn om dagen på muren, som skall bli rejält bred, vilket inte förslår med den tid som står till buds. Dessutom skulle det vara nödvändigt att anställa två stycken hantlangare med dagslön, vilka med de kommande korta dagarna inte skulle kunna uträtta så mycket. Därför finner jag det bättre att uppskjuta arbetet med muren till nästa år om våren, då man (om gud vill) kan påbörja arbetet så mycket tidigare. Längre dagar underlättar arbetet och det är bra om framkörslen av sten fortsätter så att det finns tillräckligt med sten. För övrigt ber jag även herr Direktören att under senhösten omgärda platsen med ett risgärde, så att det inte står helt öppet runt herrgården i vinter. Jag förblir som alltid Herr Direktörens

Välvilligaste
Christina Piper
Krageholm den 7 september 1742”